

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 3'2022

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2022.3>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

2022 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 11.04.2022

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішні і зовнішні рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 5 від 11 квітня

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2022
© "Економіка. Фінанси. Право",
2022

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 3'2022

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2022.3>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analitik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 5 of April 11, 2022). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 11.04.2022

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,

Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2022
© "Economics. Finances. Law",
2022

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Головач Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бойко Антон Олександрович, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Величко Олена Георгіївна, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Герасимович Анатолій Михайлович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Криштопа Ірина Ігорівна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування» (Україна)

Полякова Євгенія Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес), Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Потішняк Олена Миколаївна, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Сіскос Евангелос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Греція)

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"; академік Академії економічних наук України (Україна)

Тринчук Віктор Вікторович, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Чижевська Людмила Віталіївна, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Члени редакційної колегії з правових наук:

Балгімбекова Гульнара, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казахстан)

Бригінець Олександр Олексійович, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Скоржевська-Амберг Малгожата, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна"; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Яровий Анатолій Олександрович, к.ю.н., доцент, професор кафедри права публічного адміністрування, Маріупольський державний університет; суддя у відставці (Україна)

Відповідальний редактор: Поповецька-Демченко Леся Петрівна (Україна)

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна (Україна)

Editors-in-chief

Valentyna P. Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr V. Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana A. Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Anton O. Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena H. Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatolii M. Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna I. Krystopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii M. Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Yevheniia S. Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena M. Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii A. Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor V. Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla V. Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Members of the editorial board of Legal Sciences:

Gulnara Balgimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr O. Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor I. Vasylynchuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii F. Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor V. Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii O. Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii O. Yarovyii, PhD in Legal Sciences, Professor of Law and Public Administration department, Mariupol State University; retired judge (Ukraine)

Managing editor: Lesia P. Popovetska-Demchenko (Ukraine)

Issue Editor: Anna O. Tumanian (Ukraine)

ЗМІСТ

ЛОЗА Т.В. Оцінювання висновку експерта у кримінальному процесі	5
ЗАХІДНА О.Р., ПЕДЧЕНКО І.І., ЗАХІДНИЙ Р.В. Податкова достатність територіальних громад Львівської області	9
НІКІФОРОВА Т.І. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності	14
БРИГІНЕЦЬ О.О. Цивільно-правова відповідальність за порушення умов договору	19
ПРОДІУС О.І., ПРИХОДЬКО О.М., ОГДАНСЬКИЙ К.М., КОТОВ Б.В. Управління людським капіталом в умовах сталого розвитку підприємств	22
ЧУНІХІНА Т.С., БЄЛЯКОВА О.В., ДАЦЕНКО В.В., ЧМЕРУК Г.Г. Стратегічне управління відкритими інноваціями	26
ІНТЕРВ'Ю, АНАЛІТИКА, КОНСУЛЬТАЦІЇ	
<i>Виступ Президента України 1 березня 2022 р. на засіданні Європарламенту</i>	30
Бізнес в умовах війни	31
ЗДОЛСЕК Д., ЯГРІС Т., КОЛАР І. "Думка аудитора стосовно прогнозування безперервного функціонування суб'єкта господарювання: досвід Словенії". Реферативний огляд статті	34

CONTENTS

T. LOZA. Evaluation of the expert's opinion in the criminal process	5
O. ZAKHIDNA, I. PEDCHENKO, R. ZAKHIDNYI. Tax sufficiency of territorial communities of Lviv region ...	9
T. NIKIFOROVA. Exemption from criminal liability due to expiration of the limitations statute	14
O. BRYHINET. Civil liability for breach of contract	19
O. PRODIUS, O. PRYKHODKO, K. OHDANSKYI, B. KOTOV. Managing human resource capital in the conditions of sustainable development of enterprises	22
T. CHUNIKHINA, O. BIELIAKOVA, V. DATSENKO, H. CHMERUK. Strategic management of open innovations	26
INTERVIEWS, ANALYTICS, CONSULTATIONS	
<i>Speech of the President of Ukraine on March 1, 2022 at a meeting of the European parliament</i>	30
Business in war	31
D. ZDOLSEK, T. JAGRIC, I. KOLAR. "Auditor's going-concern opinion prediction: the case of Slovenia". Abstract review of paper	34

Тетяна Василівна ЛОЗА

здобувач, Державний податковий університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8410-2298>e-mail: tanya.loza1994@gmail.com

ОЦІНЮВАННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглянуто наукові підходи до оцінки висновку експерта, особливості визнання висновків експерта належним, допустимим та достовірним доказом. Визначено, що оцінювання висновку експерта – один з етапів діяльності з формування висновку експерта як доказу, у ході та в результаті якого визначається, у суті, його доказова сила; належність висновку експерта визначається його змістом, вона обумовлює придатність висновку служити засобом встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження; допустимість висновку експерта визначається переважно дотриманням процесуального порядку та вимог із провадження судових експертиз; достовірність висновку експерта визначається повнотою та правильністю змістовного й наукового підходів, які застосовує експерт під час встановлення конкретного факту під час експертного дослідження.

Ключові слова: експерт, висновок експерта, оцінка висновку експерта, належність, достовірність, допустимість

ВСТУП

Висновок експерта у кримінальному провадженні є процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84 КПК), він не є обов'язковим для особи чи органу, що здійснює провадження, і не має наперед встановленої доказової сили (ч. 2 ст. 94, ч. 10 ст. 101 КПК), тому підлягає обов'язковому оцінюванню уповноваженим суб'єктом. Аналогічний підхід закріплений у п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу у кримінальних і цивільних справах» № 8 від 30.05.1997 р., який посилаючись на раніше діюче законодавство встановлює, що висновок експерта не має наперед встановленої сили та переваги над іншими джерелами доказів, підлягає перевірці й оцінюванню за внутрішнім переконанням суду, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у сукупності [7]. Проте це правило майже не виконується. У більшості випадків слідчий, слідчий суддя, прокурор та суд ставляться до висновку експерта як до фундаментальної істини, яка є вирішальною для обґрунтування процесуального рішення. Особливо це стосується судово-медичних експертиз, що проводяться в обов'язковому порядку (ч. 2 ст. 242 КПК). Водночас судова практика свідчить про те, що експерти нерідко роблять помилки як у виборі методик проведення експертизи, так і в експертному оцінюванні.

МЕТА статті – дослідження окремих питань основних властивостей оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У проведенні дослідження використано загальнонаукові методи (діалектичний, метод синтезу та порівняння), і спеціальні методи (формально-логічний, тлумачення норм права).

РЕЗУЛЬТАТИ

Оцінювання висновку експерта – один з етапів діяльності з формування висновку експерта як доказу, у

ході та в результаті якого і визначається, у суті, його доказова сила.

Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, висновок судової експертизи має оцінюватися з погляду належності, допустимості, достовірності, а в сукупності з іншими зібраними доказами – з погляду достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Належність висновку експерта визначається його змістом, вона визначає його придатність служити засобом встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Наприклад, у проведенні почеркознавчої експертизи залежно від обставин конкретної справи може бути: встановлено або спростовано факт написання тексту конкретною особою; встановлено способи виконання тих чи інших рукописів (підписів); встановлено стан конкретної особи в момент виконання рукопису, а також типологічні властивості її особистості (стать, вік, фізичні та професійні особливості, стан сп'яніння тощо) тощо.

У науці вказується, що перевірка належності результатів експертного дослідження за його оцінювання полягає у з'ясуванні того, чи входить встановлений експертом факт до предмета доказування або до числа суттєвих для справи обставин та чи дозволяють зроблені експертом висновки цей факт встановити, доказати [8, с. 284]. В обговоренні питань оцінювання належності, наприклад, судово-медичного висновку експерта, пропонується наступна послідовність дій суб'єктів доказування:

1. Усунути фактори, що визначають неналежність висновку судово-медичного експерта: внутрішні фактори, обумовлені процесами, що відбуваються всередині системи «особа, що призначила експертизу – судово-медичний експерт», пов'язані та непов'язані з цілеспрямованим дослідженням об'єкта судово-медичної експертизи; зовнішні фактори, обумовлені процесами, що не залежать від особи, яка призначила судово-медичну експертизу, та судово-медичного експерта (діями людей або факторів зовнішнього середовища).

2. Розглянути критерії належності висновку судово-медичного експерта: значення для справи обставин, які встановлюються за допомогою висновку судово-медичного експерта; значення висновку судово-медичного експерта для встановлення даних обставин [4, с. 78–79]. На нашу думку, зазначена послідовність є універсальною і її можна використовувати в обговоренні питань оцінювання належності будь-якого висновку експерта, а не лише висновку, отриманого після проведення медичної експертизи.

Належність висновку експерта програмується тими питаннями, які ставить перед експертом суб'єкт, що ініціює призначення експертизи (залучення експерта). Сформульовані експертом умовиводи, в яких відповіді викладаються в тій послідовності, в якій наведені питання у вступній частині висновку експерта, завжди є належними до кримінального провадження. Умовиводи є кінцевою метою дослідження, оскільки визначають доказ з урахуванням результатів експертного дослідження.

Властивість допустимості висновку експерта визначається переважно дотриманням процесуального порядку та вимог до провадження судових експертиз, встановлених законодавством України. Експертиза в розслідуванні кримінальних правопорушень проводиться експертом у залученні останнього стороною кримінального провадження або слідчим суддею за клопотанням сторони захисту. Слідчий та прокурор призначають експертизу (залучають експерта) у розслідуванні, а суд – в розгляді справи у суді. Експертиза має не лише призначатися правомочним суб'єктом, а й проводитися правомочним суб'єктом – експертом, який відповідає встановленим ст. 69 КПК України вимогам.

Необхідною умовою допустимості висновку експерта є дотримання процесуального порядку призначення та проведення експертизи. У разі недотримання встановленої законодавством послідовності дій у призначенні та проведенні експертизи допустимість висновку експерта буде поставлена під сумнів. Найчастіше порушення норм КПК України у призначенні та проведенні експертизи виражаються у нероз'ясненні прав та обов'язків експерту, непередбаченні його про кримінальну відповідальність, у неознайомленні сторони захисту з постановою про призначення експертизи (залучення експерта), порушенні процедури отримання зразків для порівняльного дослідження, порушенні порядку фіксації експертного дослідження у висновку експерта тощо.

Допустимими мають бути об'єкти експертного дослідження: необхідне дотримання законного способу та порядку їх отримання, об'єкти мають бути правильно процесуально оформлені (зафіксовані), описані й упаковані, а також зберігатися з дотриманням встановлених правил [5, с. 140]. Об'єкти, що направляються на експертизу та отримані з порушенням процесуального закону, можуть призвести до визнання висновку експерта недопустимим доказом.

Як і будь-який інший доказ у кримінальному провадженні, експертний висновок має бути оцінено з погляду достовірності. Варто наголосити на тому, що в оцінюванні достовірності підлягає оцінюванню не сам експертний висновок, а встановлений експертом факт. У разі дотримання якості достовірності істинність отриманих експертом результатів має бути встановлена

в такому обсязі, щоб не викликати розумних сумнівів.

Отриманий відповідно до закону доказ, у змісті якого присутні відомості про факти, що належать до даної кримінальної справи, визнається достовірним, але водночас підлягає перевірці. Відносно якості достовірності доказів можна встановити межі, в яких доказ визнається достовірним абсолютно і свідомо недостовірним. Абсолютно достовірними визнаються ті докази, які встановлено у вироку суду, що набрав законної сили. Заздалегідь недостовірними визнаються недопустимі докази та докази, які неможливо перевірити [9, с. 190]. Стосовно безпосередньо висновку експерта, то він може бути визнаний недостовірним у випадках застосування експертом для проведення експертного дослідження знань та методик, наукова обґрунтованість яких може бути поставлена під сумнів.

Достовірність висновку експерта залежить від об'єктів, наданих для дослідження, коректності та правильності поставлених перед експертом питань, тобто від допустимості всіх наданих експерту об'єктів як доказів у справі. Якщо хоча б один з поданих на експертизу об'єктів буде недопустимим або недостовірним, то й проведене дослідження виявиться недопустимим доказом у справі [10, с. 313]. Найбільш поширеними у судовій практиці причинами визнання висновку експерта недостовірним доказом є проведення експертизи з порушенням вимог окремих пунктів передбачених законодавством методик проведення різноманітних експертиз.

Неможна не погодитись з О.В. Піскуною [6, с. 102-103], що оцінювання достовірності висновку експерта є найбільш складним для органів розслідування та суду: як особа, яка не володіє спеціальними знаннями, може перевірити достовірність висновків експерта? Насамперед необхідно оцінити, чи всі об'єкти досліджено, чи на всі поставлені питання надано відповіді, чи відповідають висновки експерта поставленим питанням, чи правильно зрозумілий зміст цих питань, чи відповідає описаний перебіг дослідження відповідній методиці, зазначеній у висновку, чи є висновок логічним і несуперечливим, чи відповідають висновки експерта іншим доказам у справі. Пропоновані методи оцінювання достовірності носять формальний характер й цілком доступні особам, які не мають спеціальних знань. Найбільшу складність становить оцінювання наукової обґрунтованості висновку експерта, тим більше, що в частині окремих методів, які застосовуються у проведенні експертизи, неможливі експерименти, що наочно підтверджують достовірність висновків, немає формул, графіків, таблиць і схем, які допомагають орієнтуватися у матеріалі та спрощують його аналіз, крім того, багато категорій і понять досі не мають однозначного розуміння і трактування, оскільки наука і прогрес не стоять на місці. Допомогти в оцінюванні наукової обґрунтованості висновку експерта можуть допит експерта, який проводив експертизу, допит спеціаліста у відповідній галузі знань, призначення повторної експертизи тощо. Наприклад, у розглянутому нами раніше прикладі, в якому експерта було притягнуто до кримінальної відповідальності, істотну допомогу у спростуванні наукової обґрунтованості висновку експерта надала призначена судом комісійна автотоварознавча експертиза.

Висновок експерта має містити опис проведених

досліджень, зокрема застосованих у дослідженні методів. Зазначені методи повинні бути не просто перераховані, їх застосування має бути детально відображено у дослідницькій частині, оскільки від них залежать отримані результати, на основі яких експерт має дати експертну оцінку. Саме такий підхід до створення висновку експерта робить висновки більш наочними й доступними для розуміння сторонам кримінального процесу. Зазначимо, що труднощі в описі змісту й результатів досліджень із зазначенням застосованих методів у провадженні судових експертиз багато в чому зумовлюються особливостями тих сфер, в межах яких проводяться експертизи, оскільки на сьогодні серед вчених не існує єдиної думки з приводу багатьох істотних наукових питань. Найбільш серйозні проблеми проявляються у проведенні судових експертиз в межах формальних, соціальних та гуманітарних наук, оскільки вони обмежені можливістю застосування математичних чи експериментальних методів.

Існує думка про те, що надзвичайно докладний опис методик експертного дослідження небезпечний, оскільки може стати надбанням гласності та в майбутньому полегшити злочинцям завдання обману експертів. З таким поглядом можна погодитись, коли йдеться про інструментальне дослідження, наприклад, у встановленні авторства, коли вирішується питання про справжність чи підробленість досліджуваного твору мистецтва. Детальний опис методів та методик дослідження вкажуть фальсифікаторам на слабкі місця їхньої роботи, дозволять виконати підробку, а отже, перевірити її справжність буде практично неможливо. Так, наприклад, у Китаї щорічно виробляється величезна кількість підроблених творів мистецтва як західного, так й автентичного. Китайські копіїсти мають екстраординарний талант, і відрізнити копію від такої підробки вкрай складно, якщо не використовувати сучасні технологічні методи експертизи. Однак у зв'язку з доступністю для широкої публіки відомостей про те, як проводяться такі інструментальні дослідження, деякі китайські підробки стародавніх предметів настільки досконалі, що здатні витримати навіть наукові випробування. Річ у тім, що для здійснення термolumінесцентного аналізу, що дозволяє визначити вік використаних у виготовленні матеріалів, береться найдрібніша проба. Щоб ввести в оману тест, виробники підробок вставляють у підробку шматки справжньої древньої порцеляни – у ті місця, звідки зазвичай береться проба. Отже, результати наукового аналізу свідчать про те, що цей предмет справді є твором стародавнього мистецтва [11]. Незважаючи на зазначену загрозу, хотілося б відзначити поодинокість таких випадків на практиці. Внаслідок цього ми вважаємо недоцільним змінювати зазначений у кримінальному процесуальному законодавстві України підхід до необхідності зазначати у висновку експерта докладний опис проведених досліджень, зокрема застосованих у дослідженні методів. Коли йдеться про опис методів дослідження, то детальність викладу та доступність для розуміння нефахівців приховує в собі мінімальну небезпеку допомогти злочинцям уникнути відповідальності, – навпаки без такого опису сторонам кримі-

нального процесу буде дуже важко правильно оцінити висновок експерта, а слідчому, слідчому судді, прокурору та суду – прийняти виважене та обгрунтоване процесуальне рішення.

Проблематика перевірки достовірності висновку експерта, на нашу думку, підвищує важливість оцінки даного доказу з погляду достатності та взаємозв'язку. Необхідність дотримання вимоги достатності зобов'язує суб'єктів доказування оцінювати висновок експерта разом з іншими, присутніми у кримінальному провадженні доказами.

ВИСНОВКИ

Отже, виходячи із проведеного аналізу оцінювання висновку експерта, приходимо до висновку про те, що: оцінювання висновку експерта – один з етапів діяльності з формування висновку експерта як доказу, в ході та в результаті якого визначається, у суті, його доказова сила; належність висновку експерта визначається його змістом, вона обумовлює придатність висновку служити засобом встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження; допустимість висновку експерта визначається переважно дотриманням процесуального порядку та вимог до провадження судових експертиз; достовірність висновку експерта визначається повнотою та правильністю змістовного й наукового підходів, які застосовує експерт у встановленні конкретного факту в експертному дослідженні.

Оцінювання висновку експерта, у суті, є трудовою справою, зміст якої полягає в уважному вивченні висновку. Без залучення відповідних спеціалістів слідчий, слідчий суддя, прокурор, суд, використовуючи свої знання й будучи практиками-правознавцями, можуть легко виявити невідповідності висновку формальним вимогам, прописаним у законодавстві. Що стосується змістовного наповнення висновку, то воно, як свідчить проведене нами опитування, викликає суттєві труднощі. Слідчі та судді не досліджують належно весь висновок експерта, звертаючи увагу лише на його заключну частину (фактично, ігноруючи оцінювання достовірності висновку). Так, в опитуванні слідчих, третина з них зізналася, що не завжди звертає увагу на вступну та дослідницьку частини висновку експерта. Більше половини респондентів зазначили, що висновки експертів, особливо дослідницька їх частина, «переповнені спеціальною термінологією», внаслідок чого вона якщо й оцінюється, то лише поверхнево. Необхідно зауважити, що згідно з вимогами КПК України оцінюванню підлягає увесь висновок експерта, а не лише його заключна частина, в якій викладаються висновки у вигляді відповіді на поставлені перед експертом питання. У зв'язку з цим для дослідження та аналізу самого тексту висновку в повному обсязі доцільним буде залучення осіб (спеціалістів), які зможуть: розтлумачити суб'єкту доказування смислове навантаження термінів, висловлювань, формулювань тощо, які використовуються експертом; пояснити особливості різних методик, які застосовував експерт для проведення дослідження, порівняти та зіставити їх тощо.

Список використаних джерел

1. Габрелян А.Ю. Проституція в сучасних українських реаліях. Новий погляд на проблему. *Економіка. Фінанси. Право*, 2016. № 12. С. 28-32.
2. Габрелян А.Ю. Доцільність легалізації проституції в Україні: аргументи «за». *Сучасні питання економіки і права: зб. наук. праць*. 2018. Випуск 2(8). С. 135-143.
3. Габрелян А.Ю. Аналіз сучасного стану ринку інтимних послуг у світі та в Україні. *Траектория науки*. 2020. № 6 (10). С. 2001-2013.
4. Ильина Е.Р., Сергеев В.В., Тарасов А.А. Оценка заключения судебно-медицинского эксперта по уголовным делам. М.: Юрлитинформ, 2008. 224 с.
5. Орлов Ю.К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве. М.: Институт повышения квалификации Российского федерального центра судебной экспертизы, 2005. 264 с.
6. Пискунова Е.В. Криминалистическое обеспечение расследования преступлений у сфере искусства: судебно-искусствоведческая экспертиза: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.12. Москва, 2013. 217 с.
7. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>
8. Российская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, административном и уголовном процессе. М., 2009. 656 с.
9. Сысков В.Л. Оценка доказательств судом первой инстанции как основание для принятия решения. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право*. 2006. № 5. С. 184-192.
10. Францифоров Ю.В., Майков А.Н. Оценка достоверности заключения и показаний эксперта. *Молодой ученый*. 2019. № 48 (286). С. 311-314.
11. Bull T. Lack of Due Diligence and Unregulated Markets: Trade in Illicit Antiquities and Fakes in Hong Kong. *Art and Crime: Exploring the Dark Side of the Art World*. 2009. pp. 26-38.

References

1. Habrelian A.Yu. Prostitution in modern Ukrainian realities. A new look at the problem. *Economics. Finances. Law*. 2016. № 12. pp. 28-32. (in Ukrainian).
2. Habrelian A.Yu. The expediency of legalizing prostitution in Ukraine: arguments «for». *Modern issues of economics and law*, 2018. 2(8). pp. 135-143. (in Ukrainian).
3. Habrelian A.Yu. Analysis of the current state of the market of intimate services in the world and in Ukraine. *Path of Science*. 2020. № 6 (10). pp. 2001-2013. (in Ukrainian).
4. Ilina E.R., Sergeev V.V., Tarasov A.A. Evaluation of the conclusion of a forensic medical expert in criminal cases. Moscow, 2008. 224 p. (in Russian).
5. Orlov Yu.K. Forensic examination as a means of proof in criminal proceedings. Moscow, 2005. 264 p. (in Russian).
6. Piskunova E.V. Forensic support for the investigation of crimes in the field of art: forensic art expertise: dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.12. Moscow, 2013. 217 p. (in Russian).
7. On forensic examination in criminal and civil cases: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine from 30.05.1997 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#> (in Ukrainian).
8. Rossiyskaya E.R. Forensic examination in civil, administrative and criminal proceedings. Moscow, 2009. 656 p. (in Russian).
9. Syskov V.L. Evaluation of evidence by the court of first instance as the basis for making a decision. *Bulletin of the South Ural State University. Series: Law*. 2006. № 5. pp. 184-192. (in Russian).
10. Frantsiforov Yu.V., Maykov A.N. Evaluation of the reliability of the conclusion and testimony of the expert. young scientist, 2019. № 48 (286). pp. 311-314. (in Russian).
11. Bull T. Lack of Due Diligence and Unregulated Markets: Trade in Illicit Antiquities and Fakes in Hong Kong. *Art and Crime: Exploring the Dark Side of the Art World*. 2009. pp. 26-38.

Tetiana LOZA

postgraduate student, State tax university

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8410-2298>e-mail: tanya.loza1994@gmail.com**EVALUATION OF THE EXPERT'S OPINION IN THE CRIMINAL PROCESS**

Introduction. One of the factors negatively affecting the quality of the investigation of crimes is the improper use of the results of forensic examinations in the process of proving and their incorrect assessment. In most cases, the investigator, the investigating judge, the prosecutor and the court regard the expert's opinion as a fundamental truth, which is crucial for substantiating the procedural decision. At the same time, the case law shows that experts often make mistakes both in choosing the methods of examination and in expert assessment.

The purpose of the paper is studying some issues of the main properties of the assessment of the expert's opinion in criminal proceedings.

Results. Evaluation of the expert's opinion – one of the stages of the formation of the expert's opinion as evidence, during and as a result of which is determined, in fact, its probative value; the appropriateness of the expert's opinion is determined by its content, it determines the suitability of the opinion to serve as a means of establishing circumstances relevant to criminal proceedings; the admissibility of the expert's opinion is determined mainly by compliance with the procedural procedure and requirements for forensic examinations; the reliability of the expert's opinion is determined by the completeness and correctness of the substantive and scientific approaches used by the expert in establishing a specific fact during the expert study.

Conclusion. Evaluation of the expert's opinion is essentially a time-consuming task, the content of which is to carefully study the opinion. Without the involvement of relevant specialists, the investigator, investigating judge, prosecutor, court, using their knowledge and being legal practitioners, can easily identify inconsistencies in the conclusion of the formal requirements prescribed by law. As for the content of the conclusion, it causes significant difficulties.

Keywords: expert, expert opinion, evaluation of expert opinion, affiliation, reliability, admissibility

Оксана Романівна ЗАХІДНА

к.е.н., доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4964-3472>

e-mail: oksana.zaxidna@gmail.com

Іванна Ігорівна ПЕДЧЕНКО

студентка, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2346-7821>

e-mail: pedcenkoy@gmail.com

Роман Вікторович ЗАХІДНИЙ

студент, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6204-3215>

e-mail: romanzakhidnyi@gmail.com

ПОДАТКОВА ДОСТАТНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто джерела доходів територіальних громад (ТГ): встановлено, що у структурі власних доходів лише незначної частини ТГ місцеві податки і збори забезпечують половину всіх надходжень. Головним джерелом формування власних доходів бюджетів ТГ Львівської області є ПДФО, майже 80 % якого надходить від оподаткування заробітної плати зайнятих на приватних підприємствах та у фізичних осіб – підприємців. Охарактеризовано перспективи формування власних доходів бюджетів ТГ залежно від основного джерела їх податкових надходжень. Проведено комплексне оцінювання податкової достатності територіальних громад Львівської області на основі таких коефіцієнтів: податкової забезпеченості, податкового нагромадження, оподаткування доходів, обсяг податкових надходжень на одну особу та частка місцевих податків і зборів у податкових доходах бюджету ТГ. На основі проведеного дослідження запропоновані висновки, що в умовах реформи децентралізації відбувається зміна підходу до питання розвитку податкової системи у напрямі посилення ролі місцевого самоврядування в цьому процесі. Тому пошук шляхів розвитку податкової системи стає важливим як у контексті досягнення фінансової та адміністративної спроможності територіальних громад, так і на рівні держави.

Ключові слова: податкова система, податкова достатність, територіальна громада, фінансова децентралізація, реформа місцевого самоврядування

ВСТУП

Реформа адміністративно-територіального устрою України у 2020 р. перейшла на новий етап: утворення територіальних громад (ТГ) адміністративним шляхом. Цьому етапу передував добровільний етап формування ТГ, за якого утворено 1070 нових ТГ. На сьогодні у країні створено 1469 ТГ (зокрема 31 ТГ на непідконтрольній території в межах Донецької та Луганської областей).

Органи місцевого самоврядування є найбільш наближеною до людини формою публічної влади, на яку покладається забезпечення реалізації громадянами більшості своїх конституційних прав і свобод. Зрозуміло, що ефективне виконання таких завдань вимагає наявності відповідного рівня фінансових ресурсів. Тому в умовах проведення адміністративної реформи та фінансової децентралізації питання податкової достатності місцевого самоврядування набуває все більшої актуальності. Під податковою достатністю розуміється встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями [1].

Проблеми реформування місцевого самоврядування та його впливу на фінансову спроможність ТГ розкрито у працях І.З. Сторонянської, О.Р. Західної, Р.Я. Галамая, А.О. Пелехатого та ін.

Водночас у вітчизняній науковій літературі питання розвитку податкової системи в умовах реформи місцевого самоврядування та посилення ролі ТГ в акумулюванні податків та зборів до місцевих бюджетів є

недостатньо дослідженим. Враховуючи вектор реформування податкової системи та зміни засадничих орієнтирів бюджетно-податкової політики, акцент уваги на проблемі ролі органів місцевого самоврядування у спрямуванні податків до місцевого бюджету та вдосконаленні механізмів їх спрямування є особливо важливим.

МЕТА роботи – вдосконалення теоретико-методичних засад та розроблення практичних рекомендацій з трансформації податкової системи України в умовах реформування місцевого самоврядування.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У ході дослідження використано такі загальнонаукові та специфічні методи: аналіз і синтез, індукція й дедукція, узагальнення, порівняльний метод, діалектичний метод, економічне моделювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Зважаючи на системні децентралізаційні зміни та секторальні реформи, реалізація яких сьогодні відбувається в Україні, виникає потреба дослідження розвитку податкової системи в умовах, які склалися. Зокрема, реформа місцевого самоврядування, як одна з найуспішніших, характеризувалася суттєвим впливом на податкову систему та вимагає нового підходу до її розвитку. Відтак для розуміння напрямку розвитку важливим завданням є дослідження інституційного забезпечення розвитку податкової системи в умовах реформи місцевого самоврядування.

Сьогодні доходи місцевих бюджетів відіграють над-

звичайно важливу роль у суспільстві, оскільки саме вони є об'єктивною формою економічних відносин на рівні адміністративно-територіальних одиниць, а також основним рушієм соціально-економічного розвитку регіонів.

З приводу сутності доходів місцевих бюджетів, то погляди на це поняття у вітчизняних вчених дещо розрізняються, проте можна виокремити найважливіші деталі, а саме:

– доходами місцевих бюджетів називають економічні відносини, які виникають у державі з юридичними та фізичними особами у процесі формування бюджетного фонду;

– доходи – це частина централізованих ресурсів держави, що необхідні для виконання нею її функцій.

Сьогодні Бюджетний кодекс України поділяє джерела доходів місцевих бюджетів на три розділи (рис. 1).

Рис. 1. Доходи бюджетів територіальних громад (складено автором на основі [1])

Власні доходи місцевих бюджетів формують:

– податкові надходження (забезпечують понад 88 % загальної суми власних доходів місцевих бюджетів): частина від загальнодержавних податків та зборів, місцеві податки і збори (податок на майно, єдиний податок, туристичний збір тощо);

– неподаткові надходження (становлять трохи більше ніж 10 % загальної суми власних доходів місцевих бюджетів);

– інші надходження: кошти від продажу основного капіталу, цільові фонди, донорські кошти, отримані від ЄС та міжнародних організацій тощо.

Надходження з централізованих джерел запозичення становлять кошти, які їм передають із держбюджету (чи іншого місцевого бюджету) у вигляді дотацій та субвенцій (тобто, міжбюджетних трансфертів), а також позик.

Головною відмінністю дотацій від субвенцій є відсутність обмежень щодо напрямів їх використання. Дотації здебільшого скеровують для фінансування поточних потреб місцевої громади. Хоча варто відзначити, що для ефективного використання коштів, урядовці деякі дотації «прив'язують» до конкретних напрямів використання.

Загалом дотацій є порівняно небагато: базова та реверсна, які призначені для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій; стабілізаційна, яка надається для компенсації диспропорцій бюджетів (переважно районів) у зв'язку із появою бюджетів ТГ, які мають прямі взаємовідносини з державним бюджетом; додаткові дотації на окремі цілі.

Для субвенцій, які надходять із державного бюджету місцевим бюджетам, характерна конкретна мета і встановлений Кабміном порядок використання (нап-

риклад, придбання ліків, формування інфраструктури ТГ тощо) [2].

Згідно з Бюджетним кодексом України, зокрема ст. 64, та Закону України № 79–VIII «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» сьогодні до доходів ТГ належать [3, 4]:

- 60 % податку на доходи фізичних осіб;
- 100 % податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності;
- 37 % рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення (рубки головного користування);
- 100 % рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів місцевого значення;
- 100 % рентна плата за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення;
- 5 % рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення;
- 100 % рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення;
- 3 % рентна плата за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату;
- 100 % акцизний податок із реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів;
- місцеві податки та збори (податок на майно 100 %, збір за місця для паркування транспортних засобів 100 %, туристичний збір 100 %, єдиний податок 100 %).

Говорячи про неподаткові надходження, до бюджетів ТГ надходять такі платежі (табл. 1).

Таблиця 1 – Неподаткові надходження до бюджетів територіальних громад (розроблено автором на основі даних [5])

№ з/п	Неподаткові надходження	Частка до бюджету ТГ
1	Плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів	100 %
2	Адміністративні штрафи та інші санкції	100 %
3	Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати, що видаються виконавчими органами місцевих рад і місцевими органами виконавчої влади	100 %
4	Адміністративний збір за проведення державної реєстрації юр. осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань	100 %
5	Плата за надання інших адміністративних послуг	100 %
6	Адміністративний збір за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень	100 %
7	Державне мито	100 %
8	Орендна плата за водні об'єкти (їх частини), що надаються в користування на умовах оренди	100 %

Отже, основним джерелом формування доходів бюджетів різних рівнів є розподіл державних податків і зборів та закріплення їхніх конкретних видів за державним та місцевими бюджетами на тривалий час. Це не тільки забезпечує самостійність бюджетів, але й активізує роль їх у проведенні державної політики, дає можливість суб'єктам місцевого самоврядування без втручання центральних органів влади формувати власні фінансові ресурси та складати довгострокові перспективні прогнози соціально-економічного розвитку ТГ.

Податкова достатність є станом, за якого досягається достатній обсяг надходжень для бюджету від оподаткування, тобто податки повинні забезпечувати достатні кошти для функціонування господарської системи.

Модель оцінювання податкової достатності бюджетів ТГ в умовах реформи місцевого самоврядування складається із системи коефіцієнтів [6]:

- коефіцієнт податкової забезпеченості;
- обсяг податкових надходжень на одну особу;
- коефіцієнт податкового нагромадження;
- коефіцієнт оподаткування доходів;
- частка місцевих податків і зборів у податкових доходах бюджету ТГ.

Дослідимо значення даних показників на прикладі громад Львівської області (табл. 2).

Дослідивши коефіцієнт податкової забезпеченості для громад Львівської області, варто зазначити, що протягом 2018-2020 рр. даний показник збільшився майже вдвічі, що свідчить про підвищення податкової забезпеченості та податкової достатності загалом.

В оцінюванні податкової достатності варто дослідити значення податкових надходжень на одну особу. Так, протягом 2018-2020 рр. податкові надходження на одну особу у Львівській області зросли з 5189,53 грн у 2018 р. до 6681,16 грн у 2020 р. Це свідчить про покращення податкової достатності бюджетів громад Львівської області протягом досліджуваних років (табл. 3).

Розрахуємо значення показника податкового наг-

ромадження для громад Львівської області (табл. 4).

Дослідивши динаміку податкових надходжень до бюджетів ТГ Львівської області та розрахувавши коефіцієнти податкового нагромадження протягом останніх років, варто зазначити, що спостерігається стабільна тенденція до зниження темпів приросту податкових надходжень до бюджетів ТГ. Загалом це може свідчити як про максимізацію використання податкового потенціалу громад, так і про відсутність роботи органів самоврядування стосовно збільшення надходжень до бюджетів ТГ. Зважаючи на невисокий рівень фінансової спроможності територіальних громад Львівської області, швидше можна констатувати другий варіант пояснення причини зниження темпів нарощення податкових надходжень до бюджетів громад.

Розрахуємо значення коефіцієнта оподаткування доходів для громад Львівської області (табл. 5).

Динаміка коефіцієнта оподаткування доходів, наведена у табл. 5, свідчить про його зростання в період 2018-2020 рр. Це вказує на позитивні тенденції у формуванні та розвитку підприємницького середовища на території громад, роботі органів місцевого самоврядування з місцевими підприємцями з розвитку їх бізнесу та сплати податків до місцевих бюджетів, співпраці з органами ДПС.

Останнім показником, який доцільно аналізувати у контексті дослідження податкової достатності бюджетів ТГ, є частка місцевих податків і зборів у складі податкових доходів бюджетів (табл. 6). Це важливий показник, оскільки він вказує на рівень податкової самостійності органів самоврядування та ефективність використання повноважень зі встановлення місцевих податків і зборів.

Так, дослідивши динаміку частки місцевих податків і зборів у податкових доходах бюджету, варто зазначити, що впродовж 2018-2020 рр. цей показник збільшується, що свідчить про покращення ефективності використання повноважень зі встановлення місцевих податків і зборів ТГ Львівської області.

Таблиця 2 – Динаміка коефіцієнта податкової забезпеченості для Львівської області, 2018-2020 рр. (розроблено автором за даними [7])

Показники	2018	2019	2020
Податкові надходження,	12961,33	15498,7	16636,1
Доходи місцевого бюджету,	13499,03	16072,68	17045,0
Міжбюджетні трансферти,	19139,65	16110,51	9431,8
Коефіцієнт податкової забезпеченості	0,39	0,48	0,63

Таблиця 3 – Динаміка податкових надходжень на одну особу протягом 2018-2020 рр. у Львівській області, грн (розроблено автором за даними [7])

Показники	2018	2019	2020
Податкові надходження, млн грн	12961,33	15498,7	16636,1
Кількість населення, млн осіб	2,50	2,51	2,49
Податкові надходження на одну особу, грн	5189,53	6174,78	6681,16

Таблиця 4 – Динаміка коефіцієнта податкового нагромадження протягом 2018-2020 рр. у Львівській області, грн (розроблено автором за даними [7])

Показники	2018	2019	2020
Податкові надходження, млн. грн.	12961,33	15498,7	16636,1
Коефіцієнт податкового нагромадження	1,27	1,20	1,07

Таблиця 5 – Динаміка коефіцієнта оподаткування доходів протягом 2018-2020 рр. у Львівській області (розроблено автором за даними [7])

Показники	2018	2019	2020
Податкові надходження, млн грн	12961,33	15498,7	16636,1
ПДФО, млн грн	6249,46	8273,80€	9994,37
Єдиний податок, млн грн	1491,29	1722,08	2208,94
Коефіцієнт оподаткування доходів	0,59	0,64	0,73

Таблиця 6 – Частка місцевих податків і зборів у податкових доходах бюджету ТГ (розроблено автором за даними [7])

Показники	2018	2019	2020
Податкові надходження, млн грн	12961,33	15498,7	16636,1
Місцеві податки та збори, млн грн	3032,41	3755,79	4148,48
Частка місцевих податків і зборів у податкових доходах бюджету ТГ	0,23	0,24	0,25

ВИСНОВКИ

Оцінивши доходи ТГ, варто зазначити що власні доходи місцевих бюджетів формують податкові надходження, неподаткові надходження та інші надходження, тоді як валову частку становлять податкові надходження.

Оцінювання податкової достатності ТГ проведено на прикладі громад Львівської області шляхом оцінювання системи коефіцієнтів: коефіцієнт податкової забезпеченості; обсяг податкових надходжень на одну особу; коефіцієнт податкового нагромадження; коефіцієнт оподаткування доходів; частка місцевих податків і зборів у податкових доходах бюджету ТГ. Головним показником, що є основою для оцінки податкової достатності є коефіцієнт податкової забезпеченості. Так, для територіальних громад Львівської області заданий показник протягом 2018-2020 рр. збільшувався. У 2018 р. він становив 0,39, у 2019 р. – 0,48, а у 2020 р. значення даного коефіцієнта становило 0,63. Це свідчить про підвищення податкової забезпеченості та податкової достатності територіальних громад Львівської області загалом.

Отже, дослідивши комплексно коефіцієнти оцінки податкової достатності бюджетів ТГ, варто зазначити що чотири з п'яти показників показують позитивну динаміку, тільки коефіцієнт податкового нагромадження

зменшується. Тому можемо вважати, що бюджети ТГ Львівської області є податково достатніми.

Сьогодні існує низка проблем податкової достатності для ТГ Львівської області. Першою проблемою є сплата податків підприємствами не за місцезнаходженням, а за місцем реєстрації. Другою – скасування з 2020 р. надходжень до місцевих бюджетів акцизного податку з виробленого в Україні пального та акцизного податку з ввезеного на митну територію України пального. Крім того, до проблем варто віднести: втрати місцевих бюджетів від несплати податку на нерухоме житлове та нежитлове майно, плати за землю, невелика кількість місцевих податків і зборів, проблема справляння акцизного податку тощо. Перспективними напрямками вирішення даних проблем є: зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці, вдосконалення оподаткування малого бізнесу та спрощеної системи оподаткування, посилення фіскальної потужності регіонів за рахунок реформування й перерозподілу системи оподаткування, зараховування податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів у повному обсязі, розширення переліку місцевих податків і зборів за рахунок запровадження податків і зборів цільового спрямування, налагодження взаємодії роботи органів місцевого самоврядування та органів Державної фіскальної служби України тощо.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755–VI. Верховна Рада України. URL: <https://tax.gov.ua/nk/>
2. Доходи і видатки місцевих бюджетів: коротко про головне. Ціна держави. Офіційний сайт. URL: <https://cost.ua/687-revenues-and-expenditures-of-local-budgets/>
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 29.09.2021 № 2456–VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
4. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 01.01.2017 № 79–VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text>

5. Податкова база громад і районів для підготовки бюджетів 2021 року – орієнтир від фінансових експертів. Децентралізація. Офіційний сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12977>
6. Раделицький Ю.О. Податкова достатність бюджетів територіальних громад в умовах децентралізації: інтегральне оцінювання. *Гроші, фінанси і кредит*. 2020. № 60–2. С. 105–114. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/60_2_2020/17.pdf
7. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. «Децентралізація дає можливості». Офіційний сайт. URL: https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main_info

References

1. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of 02.12.2010 № 2755–VI. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://tax.gov.ua/nk/> (in Ukrainian).
2. Revenues and expenditures of local budgets: briefly about the main thing. The price of the state. Official site. URL: <https://cost.ua/687-revenues-and-expenditures-of-local-budgets/> (in Ukrainian).
3. Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine of 29.09.2021 № 2456–VI / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (in Ukrainian).
4. On Amendments to the Budget Code of Ukraine on the Reform of Intergovernmental Relations: Law of Ukraine of 01.01.2017 № 79–VIII / The Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text> (in Ukrainian).
5. The tax base of communities and districts for the preparation of budgets for 2021 – a reference point from financial experts. Decentralization. Official site. <https://decentralization.gov.ua/news/12977> (in Ukrainian).
6. Radelytskyi Y.O. Tax sufficiency of budgets of territorial communities in the conditions of decentralization: integrated assessment. *Money, finance and credit*. 2020. № 60–2. pp. 105–114. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/60_2_2020/17.pdf (in Ukrainian).
7. Monitoring the process of decentralization of power and reform of local self-government. “Decentralization provides opportunities”. Official site. URL: https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main_info (in Ukrainian).

Oksana ZAKHIDNA

PhD in Economics, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4964-3472>
e-mail: oksana.zaxidna@gmail.com

Ivanna PEDCHENKO

student, Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2346-7821>
e-mail: pedchenkoy@gmail.com

Roman ZAKHIDNYI

student, Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6204-3215>
e-mail: romanzakhidnyi@gmail.com

TAX SUFFICIENCY OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF LVIV REGION

Introduction. Local self-government bodies are the closest to human form of public authority, which is responsible for ensuring that citizens exercise most of their constitutional rights and freedoms. It is clear that the effective implementation of such tasks requires an appropriate level of financial resources. Therefore, in the context of administrative reform and financial decentralization, the issue of tax adequacy of local self-government is becoming increasingly important. Tax sufficiency means the establishment of taxes and fees, taking into account the need to achieve a balance of budget expenditures with its revenues. At the same time, in the domestic scientific literature, the development of the tax system in the context of local government reform and strengthening the role of territorial communities in the accumulation of taxes and fees to local budgets is insufficiently studied. Given the vector of reforming the tax system and changing the basic guidelines of fiscal policy, the emphasis on the role of local governments in collecting taxes to the local budget and improving mechanisms for their collection is particularly important.

The purpose of the paper is to improve the theoretical and methodological principles and develop practical recommendations for the transformation of the tax system of Ukraine in terms of reforming local self-government.

Results. Given the systemic decentralization changes and sectoral reforms that are being implemented in Ukraine today, there is a need to study the development of the tax system in the current conditions. In particular, the reform of local self-government, as one of the most successful, was characterized by a significant impact on the tax system and requires a new approach to its development. Therefore, to understand the direction of development, an important task is to study the institutional support for the development of the tax system in the context of local government reform. The main source of budget revenues at various levels is the distribution of state taxes and fees and the consolidation of their specific types in the state and local budgets for a long time. This not only ensures the independence of budgets, but also enhances their role in public policy, enables local governments without the intervention of central government to form their own financial resources and make long-term forecasts of socio-economic development of local communities. Tax sufficiency is a state in which a sufficient amount of revenue for the budget from taxation is achieved, i.e. taxes must provide sufficient funds for the functioning of the economic system.

Conclusions. Assessing the revenues of territorial communities, it should be noted that local budget revenues form tax revenues, non-tax revenues and other revenues, while the gross share is tax revenues. Thus, having studied comprehensively the coefficients of assessment of tax sufficiency of budgets of territorial communities, it should be noted that four out of five indicators show positive dynamics, only the coefficient of tax accumulation decreases. Therefore, we can assume that the budgets of territorial communities of Lviv region are tax sufficient.

Keywords: tax system, tax sufficiency, territorial community, financial decentralization, local self-government reform

Тетяна Іванівна **НИКІФОРОВА**

к.ю.н., доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9769-973X>e-mail: nikiforovat2711@gmail.com

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАКІНЧЕННЯМ СТРОКІВ ДАВНОСТІ

У статті проаналізовано правову природу інституту звільнення від кримінальної відповідальності, його невідповідності Конституції України та європейському кримінальному праву. Аргументовано доцільність запропонованої проектом Кримінального Кодексу (КК) заміни звільнення від кримінальної відповідальності на непризначення покарання, зокрема шляхом аналізу практичних проблем застосування ст. 49 КК. Проаналізовано також практику застосування ч. 2 ст. 49 КК, а саме обрахування строків давності у випадку ухилення особи від досудового розслідування або суду. Для усунення суперечностей судової практики, запропоновано внести зміни до ч. 2 ст. 49 КК.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, давність, строки давності, зупинення строків давності, ухилення від досудового розслідування або суду

ВСТУП

Давність притягнення до кримінальної відповідальності є одним із найдавніших інститутів кримінального права, необхідність застосування якого не викликає сумнівів. Проте підстави та порядок застосування залишається дискусійним питанням. Дослідженню звільнення від кримінальної відповідальності (ЗКВ) у зв'язку із закінченням строків давності присвятили свої праці Ю. Баулін, Р. Вереша, М. Головачак, О. Дудоров, О. Житний, А. Плотнікова, А. Яценко, А. Яценко та ін.

МЕТА роботи – аналіз правової природи інституту звільнення від кримінальної відповідальності, практичних проблем застосування ст. 49 КК та висловлення пропозицій з можливого подолання цих проблем, шляхом внесення змін до чинного КК.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час написання наукової роботи використано такі методи, як системний аналіз, аналіз та синтез, дедукції та індукції, узагальнення, формально-логічний та інші методи наукового пізнання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Питанням змісту та правової природи інституту звільнення від кримінальної відповідальності (ЗКВ) присвячено чимало наукових праць. Але розробка проекту Кримінального Кодексу (КК) вивела їх актуальність на новий рівень, адже у проєкті норми, які регулюють ЗКВ, відсутні [1]. Дискусії про конституційність та доцільність цього інституту не безпідставні. Суть дискусії полягає у відповіді на питання: чи є суб'єкт, якого звільняють від кримінальної відповідальності, є винним у вчиненні кримінального правопорушення, і взагалі чи можна вважати кримінальним правопорушенням вчинене суб'єктом діяння, від відповідальності за яке його звільнили? Головним аргументом на користь визнання інституту ЗКВ таким, що не відповідає Конституції України, є твердження криміналістів стосовно невідповідності його презумпції невинуватості, закріпленій у ст. 62 Конституції. Так, С.С. Яценко розмірковує з цього приводу отже: «Питання наявності підстав

для настання кримінальної відповідальності можливе лише за встановлення у діянні особи складу злочину, зокрема й такого його важливого компоненту, як вина особи у вчиненні злочину, що відповідно до конституційного припису (ч. 1 ст. 62 Конституції України) можливе лише обвинувальним вироком суду. Закриття ж кримінальної справи ухвалою суду без постановлення обвинувального вироку, яким тільки й може бути встановлена вина особи у вчиненні злочину, вочевидь не узгоджується з конституційним принципом презумпції невинуватості» [2, с. 37–39]. З огляду на це він пропонує «з метою усунення колізій між положеннями КК і КПК, з одного боку, і положеннями Конституції України – з другого – доцільно розглянути питання про можливість врахування законодавчого досвіду закордонних країн, зокрема, стосовно можливості відмови від інституту звільнення від кримінальної відповідальності, розширення сфери дії інституту звільнення від покарання, вдосконалення інших засобів кримінально-правового регулювання на вчинений злочин, наявність якого встановлено обвинувальним вироком суду» [3, с. 167–168].

Контраргумент зводиться до того, що наш законодавець у формулюванні презумпції невинуватості виходив із того, що особа не може бути визнана винуватою у вчиненні злочину інакше як обвинувальним вироком суду у випадку настання для неї негативних наслідків – покарання, судимості тощо [4, с. 133]. Р.В. Вереша пропонував також розмежовувати поняття «вина» та «винуватість». Вина розглядається ним як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як категорія, передбачена ст. 23 КК, а винуватість – як констатація факту, що саме ця, конкретна особа вчинила діяння, що містить склад кримінального правопорушення. Він стверджував, що саме про винуватість йдеться у презумпції невинуватості, а для вирішення питання про ЗКВ достатньо констатувати наявність вини [5, с. 5].

Проте аналіз судової практики свідчить про те, що для ЗКВ потрібна саме констатація факту, що особа вчинила відповідне кримінальне правопорушення. Про

це свідчить визначення ЗКВ, яке сформульоване у ППВС України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» № 1 від 23.12.2005 р. Там мова йде про те, що ЗКВ застосовується до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. В узагальненнях судової практики суди вказують, що для застосування ЗКВ потрібно встановити факт вчинення кримінального правопорушення та вини особи в його вчиненні. Про те, що суди у ЗКВ констатують факт вчинення саме відповідною особою кримінального правопорушення свідчить аналіз ухвал судів першої інстанції про ЗКВ. Про те, що ЗКВ здійснюється з nereабілітуючих підстав свідчить також норма КПК, згідно з якою особа має прав заперечувати проти закриття провадження з цієї підстави.

Непереконливою виглядає й аргументація, що презумпція невинуватості стосується лише випадків, коли мова йде про застосування до особи покарання. Презумпція, очевидно, захищає особу від клейміння її як злочинця до обвинувального вироку суду. Тому констатація факту вчинення особою кримінального правопорушення може бути здійснена виключно в обвинувальному вироку суду. Такої позиції дотримуються автори проекту КК.

Однак аналіз норм проекту КК свідчить, що в ньому не відмовилися від заохочення позитивної посткримінальної поведінки особи. Закріплені у чинному КК підстави ЗКВ знайшли своє відображення у нормах проекту, які передбачають непризначення покарання. Тобто за наявності відповідних підстав суд констатує факт вчинення особою кримінального правопорушення в обвинувальному вироку та не призначає особі покарання взагалі. У чинному КК подібна норма міститься у ч. 4 ст. 74 КК, де передбачено звільнення від покарання, тобто його непризначення. Хоча термін «непризначення покарання» є більш вдалим, оскільки чітко регулює діяльність суду. Непризначення покарання згідно проекту КК можливе у двох випадках: у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення та у зв'язку із закінченням строків давності [1].

Непризначення покарання (ЗКВ) у зв'язку із закінченням строків давності не належить до заохочувальних норм. Це так звані квазізаходи, тобто уявні заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються у випадках, коли немає ані підстав для застосування заохочувальних заходів, ані підстав або необхідності для застосування примусових заходів, тобто кримінально-правовий конфлікт вичерпано. У теорії кримінального права існують різні теорії правової природи давності. І всі вони містять частину істини: якщо особа протягом певного проміжку часу після вчинення кримінального правопорушення не вчиняє кримінально-протиправних діянь, це свідчить про зникнення або зниження її суспільно небезпечності та відпадає необхідність застосування до неї примусового впливу держави.

Практичні проблеми застосування ст. 49 КК свідчать про правильність позиції науковців стосовно заміни ЗКВ на непризначення покарання в обвинувальному вироку суду. У процесуальному порядку ЗКВ на підставі ч. 2 ст. 49 КК є дві обов'язкові умови, недот-

римання яких є порушенням вимог кримінального процесуального закону. На підставі чч. 2, 3 ст. 285 КК прокурор або суд, залежно від того на якій стадії провадження закінчилися строки давності, зобов'язаний роз'яснити особі право на таке звільнення та право заперечувати проти закриття провадження з цієї підстави. На практиці трапляються випадки, коли суди, не дивлячись на закінчення строків давності на час судового провадження, виносять обвинувальний вирок та призначають особі покарання, оскільки на підставі ч. 4 ст. 286 КПК суд може розглянути таке питання тільки за клопотанням сторін та позбавлений можливості самостійно ініціювати його вирішення. Проте оскарження таких вироків та ухвал апеляційного суду, за якими вирок залишався без змін, у касаційному порядку обґрунтовувалося тим, що судами не було роз'яснено особі право на ЗКВ на підставі ст. 49 КК. Наявність різних позицій ККС ВС із цього приводу стало причиною появи правової позиції ОП ККС ВС, яка в постанові від 6 грудня 2021 р. (№ 521/8873/18) сформульована так: «за змістом п. 1 ч. 2 ст. 284, ч. 3 ст. 285, чч. 1, 4 ст. 286, ч. 3 ст. 288 КПК суди першої та апеляційної інстанцій мають обо-в'язок роз'яснити особі, яка притягується до кримінальної відповідальності, те, що на момент судового розгляду чи апеляційного перегляду закінчилися строки давності притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності, що є правовою підставою, передбаченою ст. 49 КК, для звільнення особи від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому КПК, і таке звільнення є підставою для закриття кримінального провадження на підставі п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК, а також право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави та наслідки такого заперечення».

Не менш важливе значення має отримання згоди особи на ЗКВ за ст. 49 КК, оскільки таке звільнення здійснюється з nereабілітуючих підстав. Згідно ч. 3 ст. 285 КПК відсутність такої згоди є підставою для проведення досудового розслідування та судового розгляду в повному обсязі в загальному порядку. Таке провадження повинно закінчитися винесенням або виправданого або обвинувального вироку. Якщо суд усе ж визнає особу винною та виносить обвинувальний вирок, то на підставі ч. 5 ст. 74 КК вона повинна бути звільнена від покарання. Подібну позицію висловив ВС у постанові від 10 квітня 2018 р. (№ 729/1480/13-к), зазначивши однак, що суд вправі звільнити від покарання на підставі ч. 5 ст. 74 КК. Проте виконання вироку за кримінальне правопорушення, стосовно якого вплили строки давності притягнення до кримінальної відповідальності суперечить сутності інституту давності. Тому за відсутності згоди особи на ЗКВ суд зобов'язаний звільнити її від покарання. У цьому аспекті слід зазначити, що саме від призначення покарання, а не від відбування призначеного покарання. У наведеній вище постанові касаційний суд звільнив особу саме від відбування призначеного судом першої інстанції покарання. Проте вирок суду першої інстанції є незаконним уже в частині самого призначення особи покарання, адже згідно ч. 5 ст. 74 КК особа підлягає саме звільненню від покарання, а не від відбування покарання.

Не завжди особа, яка не визнає свою вину у вчи-

ненні кримінального правопорушення, заперечує проти її звільнення на підставі ст. 49 КК. Навіть якщо особа не визнає свою вину, їй повинно бути роз'яснено право на звільнення. На жаль, суди часто ототожнюють факт заперечення вини та заперечення звільнення. Трапляються навіть випадки, коли суди відмовляють у задоволенні відповідного клопотання, посилаючись на невизнання особою своєї вини у вчиненні правопорушення. ККС ВС у постанові від 19 листопада 2019 р. зробив дуже важливий висновок із цього приводу, що вимоги ст. 49 КК не передбачають обов'язкове визнання вини особою, котра подала клопотання про ЗКВ на підставі цієї статті.

Застосування давності через непризначення покарання в обвинувальному вирокі суду, в якому особа визнається винною у вчиненні кримінального правопорушення, а не через ЗКВ знімає питання з роз'яснення особі права на звільнення та отримання від неї згоди на таке звільнення та всі пов'язані з цим проблеми.

Однак є проблеми застосування ст. 49 КК, які не будуть зняті й у випадку заміни ЗКВ на непризначення покарання. Це проблеми застосування положень із зупинення та переривання строків давності. Так, неоднозначне тлумачення на практиці має норма, передбачена ч. 2 ст. 49 КК України. На розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (ККС ВС) передано матеріали провадження за касаційною скаргою потерпілої стосовно неправильного застосування ст. 49 КК України [6]. Таке рішення колегія суддів прийняла у зв'язку з тим, що у практиці ККС ВС існують різні правові позиції до застосування колегіями суддів положень ст. 49 КК та порядку визначення строків давності для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Мова йде як раз про визначення строків давності, якщо особа ухилялася від досудового розслідування або суду. Згідно з ч. 2 ст. 49 КК у такому разі перебіг передбачених ч. 1 строків давності зупиняється та відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. У цій нормі встановлені також так звані недиференційовані строки (15 років для злочинів та 5 років для кримінальних проступків). Саме до тлумачення понять «зупинення» та «відновлення» диференційованих строків, а також підстав застосування недиференційованих строків і виникли різні правові позиції суду. У постанові об'єднаної палати зміст різних правових позицій викладено наступним способом. Перша позиція визначає, що «факт ухилення особи від досудового розслідування та суду є обставиною, що виключає благополучне закінчення строків давності, і зупиняє диференційований строк, передбачений ч. 1 ст. 49 КК. Час такого ухилення дорівнює часу зупинення перебігу давності диференційованого строку, а загальний строк (15 років) спливає далі незалежно від ухилення. Відтак, у разі підтвердження факту ухилення особи від слідства строки давності для неї становлять 15 років (у редакції Закону № 1183–VII від 8 квітня 2014 р.) із часу вчинення інкримінованого злочину». Друга позиція полягає в тому, що оскільки у ч. 2 ст. 49 КК йдеться не про переривання, а про зупинення строку давності з дня з'явлення особи, яка ухилялась від слідства або суду, із зізнанням або її затримання, перебіг

строку давності не відновлюється спочатку, а триває. У цьому разі час, який минув від моменту вчинення злочину до моменту, коли особа почала ухилятися від правоохоронних органів, не анулюється, а підлягає зарахуванню до строку давності, зазначеному у законі, тобто в диференційований строк. Тоді як визначений статтею 15-річний строк (у редакції Закону № 1183–VII від 8 квітня 2014 р.) є спеціальним недиференційованим строком давності, після закінчення якого особа, яка вчинила злочин будь-якої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності навіть тоді, коли вона протягом цього терміну ухилялась від слідства або суду [6].

Останню позицію у вказаному провадженні відкинула як Друга палата ККС, яка передала матеріали на розгляд об'єднаної палати, так і об'єднана палата ККС ВС. Навівши багато аргументів, об'єднана палата зробила наступний висновок: «Перебіг строків давності зупиняється, якщо особа, котра вчинила кримінальне правопорушення, ухилялася від досудового розслідування або суду. У цьому разі перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. Одночасно факт умисного вчинення особою будь-яких дій, спрямованих на ухилення від слідства або суду є обставиною, яка виключає благополучне закінчення строків давності, і зупиняє диференційовані строки, визначені у ч. 1 ст. 49 КК. У цьому випадку закон передбачає загальний строк давності притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від слідства чи суду: п'ятнадцять років із часу вчинення злочину, п'ять років – з часу вчинення кримінального проступку. За таких обставин час, який минув із дня вчинення кримінального правопорушення до дня, коли особа почала ухилятися від слідства або суду, не втрачає свого значення, а зберігається й зараховується до загального строку давності, що продовжує спливати. Крім того, до загального строку також зараховується період такого ухилення, а також проміжок часу, що пройшов із дня з'явлення особи із зізнанням або затримання до дня набрання вироком законної сили» [6].

Така правова позиція є обов'язковою для застосування судами у розгляді подібних справ, проте суперечить чинному законодавству. Аргументуючи останню тезу, спершу потрібно проаналізувати та порівняти зміст ч. 2 ст. 49 КК у редакції Закону від 8 квітня 2014 р. та Закону від 22 листопада 2018 р. У 2018 р. у КК України термін «злочин» замінено на «кримінальне правопорушення», доповнено «кримінальним проступком» та внесено ще низку пов'язаних з цим змін. Ч. 2 ст. 49 доповнено недиференційованим строком для кримінальних проступків – 5 років. Проте в ході численних змін відповідного законопроекту відповідним п'ятирічним строком доповнено не друге, а третє речення ч. 2, що виглядає абсолютно нелогічно, але чомусь тлумачиться судами саме в такій редакції. Крім того, не зрозуміло, з яких причин ч. 3 позбавили дуже важливого речення: «Обчислення давності в цьому разі починається з дня вчинення нового злочину. Водночас строки давності обчислюються окремо за кожний злочин». Це речення допомагає зрозуміти різницю між зупиненням та перериванням строків давності. Саме на цю різницю вказує ККС ВС у другій позиції,

яку несправедливо відкинула об'єднана палата. Ця позиція відповідає роз'ясненню відповідної норми у Коментарі до КК за загальною редакцією М.І. Мельника, М.І. Хавронюка [7, с. 140]. І така позиція є логічним тлумаченням відповідних норм та більш сприятливою для особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Спробуємо пояснити це на прикладі провадження, що розглядалося об'єднаною палатою. Але перед цим здійснено тлумачення трьох речень, закріплених у ч. 2 ст. 49 КК. Отже, перебіг давності, тобто строків, передбачених ч. 1 ст. 49 КК, т.зв. диференційованих строків, оскільки вони різняться залежно від тяжкості кримінального правопорушення, зупиняється, а не анулюється. Далі мова йде про відновлення того самого диференційованого строку, тобто продовження його перебігу із врахуванням часу, що минув, до дня ухилення особи від слідства або суду. Третє речення стосується випадків, якщо особа ухиляється від слідства або суду багато років і при цьому не вчиняє повторних злочинів. Тоді законодавець встановив загальний (за новою редакцією окремо для злочинів, окремо для проступків) недиференційований строк, закінчення якого незалежно від ухилення особи є імперативною підставою звільнення від кримінальної відповідальності. Яке практичне значення такого тлумачення? В аналізованому провадженні особа вчинила кримінальне правопорушення, а саме кримінальний проступок, передбачений ч. 2 ст. 125 КК, 19 червня 2015 р. Строк давності, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 49 КК за таке кримінальне правопорушення становить 3 роки. Судом встановлено, що особа ухилялася від слідства й суду із 6 червня 2018 р. до 17 квітня 2019 р. Ухвалою суду першої інстанції від 5 травня 2020 р. особу звільнено від кримінальної відповідальності. Тепер обрахуємо строки давності згідно з вищевказаним тлумаченням. 3 дня вчинення кримінального правопорушення до дня ухилення минуло 2 роки 11 місяців 18 днів. Строк давності зупинився 6 червня 2018 р. і відновився 17 квітня 2019 р. Тобто до закінчення строку залишилося 12 днів, отже він закінчився 30 квітня 2019 р. Суд апеляційної інстанції залишив ухвалу суду першої інстанції без змін. Тобто суди дотримувалися цієї ж позиції. Проте об'єднана палата ККС ВС, висловлюючи іншу позицію, зазначила, що з моменту ухилення від слідства та суду строк давності становить не 3 роки, а 5 років – загальний недиференційований строк для кримінальних проступків. А отже строк давності закінчиться 20 червня 2020 р. Тому касаційний суд визнав, що судом першої інстанції було неправильно застосовано кримінальний закон, проте у зв'язку з тим, що на

момент апеляційного провадження строк давності вже сплинув, то особа все ж підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, а «процес заради процесу» не відповідає вимогам Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод [6].

Проте з цього прикладу видно, що позиція касаційного суду є менш сприятливою для особи, ніж проаналізована вище позиція. А якщо зважати, що для злочинів загальний недиференційований строк становить 15 років, то за таких обставин у випадку вчинення нетяжких злочинів, для яких встановлено строки давності 3 та 5 років, якщо особа ухилятиметься від слідства або суду декілька місяців, строк давності становитиме 15 років як за особливо тяжкі злочини. Звичайно ухилення від досудового слідства й суду повинно створювати несприятливі наслідки для особи, проте все ж позиція об'єднаної палати видається негуманною та несправедливою. Адже навіть у разі переривання строків давності, коли особа вчиняє новий злочин протягом сливу строків давності, ситуація для особи може бути більш сприятливою. Для усунення можливості різного тлумачення ч. 2 ст. 49 КК, зазначену норму потрібно змінити та викласти її в такій редакції: «Перебіг строків давності, передбачених ч. 1 ст. 49 КК, зупиняється, якщо особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, ухилилася від досудового розслідування або суду. Перебіг цих строків давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. Особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення злочину минуло п'ятнадцять років, а кримінального проступку – п'ять років, незалежно від того чи вона ухилялася від досудового розслідування або суду».

Подібна норма міститься у проєкті КК з урахуванням інших відмінностей проєкту від чинного КК. Проте прийняття проєкту – перспектива не найближча, тому потрібно вносити зміни до чинного КК.

ВИСНОВКИ

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності знаходиться на межі трансформації в інститут непризначення покарання. Така трансформація наблизить вітчизняне кримінальне законодавство до європейського та вирішить багато практичних проблем застосування давності. Проте це можливо лише з прийняттям проєкту КК. Вирішення деяких проблем застосування ст. 49 КК сьогодні можливе шляхом внесення змін до статті. Зокрема, ч. 2 ст. 49 КК запропоновано викласти у новій редакції.

Список використаних джерел

1. Проєкт Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/02/18/kontrolnyj-proekt-kk-18-02-2022.pdf>
2. Яценко С.С. Конституційний принцип презумпції невинуватості та інститут кримінальної відповідальності в праві України й деяких інших європейських держав: порівняльний аспект. *Юридичний вісник України*. 2004. № 43. С. 37–39.
3. Яценко С.С. Чи відповідає Конституції України інститут звільнення від кримінальної відповідальності. *Право України*. 2011. № 9–10. С. 164–169.
4. Степанов П.Л. Визнання особи винною в скоєнні злочину у випадку закриття кримінальної справи і звільнення від кримінальної відповідальності з nereабілітуючих підстав. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2004. № 3 (ч. 2). С. 131–134.
5. Вереша Р.В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.08. Київ, 2004. 18 с.

6. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 05.04.2021 у справі № 328/1109/19 (провадження № 51–5464кмо20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96179766>

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

References

1. Draft Criminal Code of Ukraine. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/02/18/kontrolnyj-proekt-kk-18-02-2022.pdf> (in Ukrainian).

2. Yatsenko S.S. The constitutional principle of the presumption of innocence and the institution of criminal responsibility in the law of Ukraine and some other European states: a comparative aspect. *Legal Bulletin of Ukraine*. 2004. № 43. October 23–29. pp. 37–39. (in Ukrainian).

3. Yatsenko S.S. Does the institution of exemption from criminal liability comply with the Constitution of Ukraine? *Law of Ukraine*. 2011. № 9–10. pp. 164–169. (in Ukrainian).

4. Stepanov P.L. Plea of a person guilty of a crime in the case of closing a criminal case and release from criminal liability on non-rehabilitative grounds. *Bulletin of the Odessa Institute of Internal Affairs*. 2004. № 3 (Part 2). pp. 131–134. (in Ukrainian).

5. Veresha R.V. The concept of guilt as an element of the content of criminal law of Ukraine: abstract. dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Kyiv, 2004. 18 p. (in Ukrainian).

6. Resolution of the Joint Chamber of the Supreme Court of Cassation of April 5, 2021 in case № 328/1109/19 (proceedings № 51–5464 kmo20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96179766> (in Ukrainian).

7. Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine / ed. M.I. Melnyk, M.I. Havroniuk. Kyiv, 2019. 1384 p. (in Ukrainian).

Tetiana NIKIFOROVA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9769-973X>

e-mail: nikiforovat2711@gmail.com

EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY DUE TO EXPIRATION OF THE LIMITATIONS STATUTE

Introduction. The statute of limitations is one of the oldest institutions of criminal law, it is necessary to apply at least something. However, the grounds and procedure remain controversial.

The purpose of the paper is the analysis of the legal nature of the institution of exemption from criminal liability, practical problems of application of Art. 49 of the Criminal Code and making proposals for possible overcoming of these problems by amending the current Criminal Code.

Results. The article analyzes the legal nature of the institution of exemption from criminal liability, its inconsistency with the Constitution of Ukraine and European criminal law. The expediency of the proposed by the draft Criminal Code replacement of exemption from criminal liability for non-sentencing, including by analyzing the practical problems of application of Art. 49 of the Criminal Code. The practice of applying Part 2 of Art. 49 of the Criminal Code, namely the calculation of the statute of limitations in case of evasion of a person from pre-trial investigation or court. To eliminate the contradictions of judicial practice, it is proposed to amend Part 2 of Art. 49 of the Criminal Code: "The statute of limitations provided for in Part 1 of Art. 49 of the Criminal Code, is suspended if the person who committed the criminal offense evaded the pre-trial investigation or court. These statutes of limitations shall be resumed from the date of the person's confession or detention. A person shall be released from criminal liability if fifteen years have elapsed since the day the crime was committed and five years from criminal misconduct, regardless of whether he or she evaded pre-trial investigation or trial".

Conclusion. The institution of exemption from criminal responsibility is on the verge of transformation into an institution of non-sentencing. Such a transformation will bring the domestic criminal legislation closer to the European one and will solve many practical problems of the application of the statute of limitations. However, this is possible only with the adoption of the draft Criminal Code. Solving some problems in the application of Article 49 of the Criminal Code today is possible by amending the article. In particular, Part 2 of Art. 49 of the Criminal Code is proposed to be reworded.

Keywords: exemption from criminal liability, statute of limitations, suspension of statutes of limitations, evasion of pre-trial investigation or trial

Олександр Олександрович БРИГІНЕЦЬ

д.ю.н., доцент, професор кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>

e-mail: BriginetsO@meta.ua

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ УМОВ ДОГОВОРУ

У статті розкривається роль та проблематика цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору. Визначається, що без можливості притягнення порушника до відповідальності саме виконання цивільного зобов'язання втрачає якість обов'язковості та породжує у боржника зневагу до виконання. Притягнення до відповідальності є реалізацією санкції правової норми, встановленої у разі цивільно-правового порушення. Проблематика цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору є досить актуальним елементом захисту права людини на цивільний захист.

Ключові слова: відповідальність, договір, цивільно-правова відповідальність

ВСТУП

Відповідальність, до якої може залучатись порушник цивільно-правового зобов'язання, є одним із найважливіших інститутів цивільного права. Без можливості притягнення порушника до відповідальності саме виконання цивільного зобов'язання втрачає якість обов'язковості та породжує у боржника зневагу до виконання. Зазвичай, під відповідальністю розуміється передбачене законодавством або договором майнове стягнення чи майнове обтяження, що застосовується до суб'єкта цивільних правовідносин, що порушив покладені на нього обов'язки, та компенсує майнові втрати уповноваженої особи, спричинені порушенням. Притягнення до відповідальності є реалізацією санкції правової норми, встановленої у разі цивільно-правового порушення. Підставою виникнення цивільно-правової відповідальності є склад цивільного правопорушення. Склад цивільного правопорушення – це сукупність найбільш загальних, типових ознак (умов), які характеризують правопорушення з об'єктивної та суб'єктивної сторін і в різних поєднаннях зустрічаються за будь-яких його різновидів [1]. Повний склад цивільного правопорушення включає такі елементи, як протиправність поведінки, наявність збитків (збитків), причинний зв'язок між протиправною поведінкою та збитками (збитками), вина правопорушника. Повний склад цивільного правопорушення потрібен для реалізації основної форми відповідальності за відшкодування збитків. Захист прав суб'єктів цивільних правовідносин є одним із найпріоритетніших напрямів у галузі цивільного права в умовах розбудови сучасного суспільства. Від того, наскільки юридично професійно й ефективно будуть сформовані правові механізми захисту таких прав, залежить майбутнє нашої держави як геополітичної сутності, яка характеризується суверенітетом, незалежністю й самостійністю у зовнішніх і внутрішніх справах [2], та яка прагне розбудовувати сучасне суспільство на основі загальноновизнаних демократичних цінностей.

МЕТА статті – визначення особливостей цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору як однієї з умов розбудови сучасного демократичного суспільства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця робота базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а також на матеріалах періодичних видань, статистичних збірниках. У проведенні дослідження використовувалися методи аналізу й синтезу, порівняння та узагальнення, а також низка інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відмітимо, що проблематика цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору є досить актуальним елементом захисту права людини на цивільний захист. Підставою аналізованої цивільно-правової відповідальності є, як це впливає із норм Цивільного кодексу України (ЦКУ) [3], порушення боржником своїх обов'язків перед кредитором. Під порушенням розуміється як невиконання, і неналежне виконання зобов'язання. У першому випадку (невиконання) боржник зовсім не робить того, що мав зробити: не повертає грошовий борг, відмовляється поставити товари або фактично їх не постачає. Невиконання може бути визнане й тоді, коли боржник щось зробив для виконання, але зроблене за законними мотивами не приймається кредитором. В іншому випадку зобов'язання виконується, але неналежно: несвочасно, частково, з недоліками товарів та робіт, з нестачею, з порушенням інших умов, що визначаються змістом зобов'язання. Така відповідальність може проявлятися в різних формах. Найважливіші з них: відшкодування збитків і сплата неустойки порушником зобов'язання боржником кредиту. Основною та універсальною формою відповідальності є відшкодування збитків, заподіяних порушенням зобов'язання. Універсальність полягає в тому, що збитки, як загальне правило, підлягають відшкодуванню у всіх випадках порушення зобов'язання, незалежно від того, чи є в законі прямі вказівки стосовно можливості їх стягнення в тому чи іншому конкретному зобов'язанні. Збитки можуть стягуватися й тоді, коли у тексті договору про них не йшла мова. Під збитками слід розуміти витрати, які виконані або повинні бути виконані кредитором, щоб компенсувати майнові збитки, заподіяні порушенням зобов'язання, втрата або пошкодження майна кредитора (ре-

альні збитки), а також неотримані доходи, які кредитор отримав би за звичайних умов обороту, якби боржник не порушив зобов'язання (упущена вигода).

У випадку, коли інше не передбачено законодавством або договором, у разі визначення розміру збитків беруться до уваги ціни, що існували там, де зобов'язання мало бути виконане, і тоді, коли воно фактично було виконане, а якщо вимога кредитора про виконання добровільно не була задоволена, тобто у день пред'явлення позову, то з огляду на обставини, суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ціни, що існують на день винесення рішення або день фактичного платежу, що є важливим за наявності великих інфляційних процесів. У разі визначення розміру втраченої вигоди враховуються заходи, вжиті кредитором на її отримання і зроблені з метою пригуктування. У випадках, прямо зазначених законом, відшкодування збитків не допускається, хоча вони мали місце насправді.

Для реалізації конкретної форми відповідальності законодавством чи договором можуть бути встановлені умови, що відрізняються від передбачених у ЦКУ. Наприклад, існує позиція, що відповідальність за невиконання грошового зобов'язання, якій властиве таке спеціальне підґрунтя, як невиконання саме грошового зобов'язання, є одним із можливих винятків загального правила. Законодавством чи договором може бути передбачено обов'язкову сплату неустойки, а норми ЦКУ носять у даному випадку імперативний характер. Цей аргумент автор використовує для обґрунтування допустимості одночасного стягнення неустойки та відсотків за користування чужими коштами. Вважаємо, що в цій аргументації допущено змішання понять «умови цивільно-правової відповідальності» й «підстава цивільно-правової відповідальності». Теоретично, у разі неправомірного утримання чужих коштів, ухилення від повернення, іншого прострочення на них сплати або безпідставного отримання, або заощадження за рахунок іншої особи можливе застосування трьох форм цивільно-правової відповідальності: збитків, неустойки і відсотків користування чужими грошима. Проблема в тому, що якщо співвідношення таких форм цивільно-правової відповідальності, як збитки та неустойка, збитки та відсотки за користування чужими грошима чітко визначено законодавцем, то правила про співвідношення неустойки та відсотків за користування чужими коштами залишаються чітко не визначеними й досі [4].

Розвиваючи зміст цивільно-правової відповідальності, можна назвати, що відповідальність за порушення, по-перше, відшкодовує кредиту майнові втрати, викликані порушенням боржником зобов'язання; по-друге, стимулює боржника до належного виконання зобов'язання; по-третє, карає боржника за невиконання чи неналежне виконання; по-четверте, певною мірою спонукає кредитора до вступу в зобов'язання, оскільки забезпечує компенсацію можливих втрат, що викликаються несправністю контрагента; по-п'яте, підтверджує в очах інших осіб факти недисциплінованості боржника.

Враховуючи те, що одним із принципів, закріплених у ЦКУ, є принцип сумлінності та розумності учасників цивільних правовідносин, варто розуміти,

що стосовно грошового зобов'язання оцінювання дій боржника з погляду розумності та сумлінності необхідно зробити не тільки за період існування грошового зобов'язання, але й за час, що передуює виникненню боргу. Погоджуючись із висловленою думкою, можна вказувати на те, що ще до прийняття на себе грошового зобов'язання майбутній боржник повинен прорахувати всі можливі варіанти належного виконання зобов'язання та наслідки його невиконання. Він повинен бути впевнений у тому, що бере на себе можливе зобов'язання. Тому за нормальних умов цивільного обороту грошове зобов'язання не може бути нездійсненням через відсутність необхідних коштів, оскільки сумлінна особа для погашення боргу може вдатися й до позики необхідної суми в третіх осіб на розумних умовах, тобто отримати необхідну суму шляхом реалізації майна [5]. Як наслідок, у разі добровільно прийнятого на себе грошового зобов'язання відсутність грошей неможна вважати підставою для визнання такого боржника невинуватим у порушенні зобов'язання. Вина боржника полягає вже в тому, що він, попри вимоги розумності та сумлінності, прийняв на себе зобов'язання, виконати яке не зміг, хоча неможливість такого виконання він мав і міг передбачити до укладання відповідного договору.

Відповідно до ст. 611 ЦКУ у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором чи законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання; виплата неустойки; відшкодування збитків та моральної шкоди. Тобто порушення зобов'язання є підставою виникнення цивільних правовідносин, в яких реалізується цивільно-правова відповідальність.

Водночас перелік правових наслідків, визначених у ст. 611 ЦКУ, не є вичерпним. Договором або законом можуть бути передбачені інші наслідки невиконання або неналежного виконання зобов'язань. Зазначені у ст. 611 ЦКУ правові наслідки порушення зобов'язання є способами захисту судом цивільних прав та інтересів сторін у зобов'язанні відповідно до ст. 16 ЦКУ. Порушення зобов'язань може мати правовим наслідком поєднання заходів цивільно-правової відповідальності із заходами захисту цивільних прав. Відповідно аналіз положень ст. 611 ЦКУ дає підстави для висновку про те, що правові наслідки порушення зобов'язання настають лише у випадках, передбачених законом чи договором. Тобто ЦКУ встановлює, що сторони вільні в укладанні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору (ст. 627) [3].

ВИСНОВКИ

Отже, відповідальність повинна бути в будь-якому разі невідворотною для порушника. І цивільно-правова відповідальність за порушення умов договору не є винятком. Наслідком належного дотримання норм законодавства та належного виконання взятих на себе раніше зобов'язань має бути те, що добровільно виконувати зобов'язання має бути вигіднішим, ніж порушувати його. Не потрібно забувати й те, що основна функція цивільно-правової відповідальності є компенсаційною, тобто повне відновлення порушених ін-

тересів кредитора. Водночас відповідальність тягне за собою несприятливі наслідки для боржника – втрату ним якогось майна, яке він не втратив би за належного виконання зобов'язання. Тому відповідальність неспроможна зводитися лише до того, щоб під примусом виконати те, що боржник повинен був зро-

бити, але зробив добровільно. Без відовідного аспекту – додаткового майнового стягнення – відповідальність неспроможна бути карою, застосовуваної до боржника, що порушив умови зобов'язання, і стимулювати його належну поведінку, зокрема і в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В.І. Борисова та ін. Х.: Право, 2011. Т. 1. 656 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
4. О чужих денежных средствах и процентах за пользование ими. *PRAVO.UA Юридична практика*. 2004. № 35 (349). URL: <https://pravo.ua/articles/chuzhie-sredi-svoih-svoi-sredi-chuzhih/>
5. Bryhinets O., Shapoval R., Bakhaieva A., Pchelin V., Fomenko A. Problems of intellectual property in the national security system of the country. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. № 8(3). pp. 471–486. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(30\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(30)).

References

1. Civil law: in 2 vol. / ed. V.I. Borysova et.al. Kharkiv, 2011. Vol. 1. 656 p. (in Ukrainian).
2. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).
3. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (in Ukrainian).
4. On other people's money and interest for their use. *PRAVO.UA Legal practice*. 2004. № 35 (349). URL: <https://pravo.ua/articles/chuzhie-sredi-svoih-svoi-sredi-chuzhih/> (in Russian).
5. Bryhinets O., Shapoval R., Bakhaieva A., Pchelin V., Fomenko A. Problems of intellectual property in the national security system of the country. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. № 8(3). pp. 471–486. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(30\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(30)).

Oleksandr BRYHINET

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>
e-mail: BryhinetsO@meta.ua

CIVIL LIABILITY FOR BREACH OF CONTRACT

The article reveals the role and issues of civil liability for breach of contract. It is determined that without the possibility of bringing the violator to justice, the performance of a civil obligation itself loses the quality of obligation and gives the debtor contempt for performance. Responsibility can take many forms. The most important of these are damages and damages by the debtor to the creditor. The main and universal form of liability is compensation for damages caused by breach of obligation. Conditions different from those provided for in the Civil Code may be established by law or contract for the implementation of a specific form of liability. The essence of liability for breach is that it, first, reimburses the creditor for property losses caused by breach of obligation by the debtor; secondly, encourages the debtor to properly fulfill the obligation; third, punishes the debtor for non-performance or improper performance; fourth, to some extent, it encourages the creditor to enter into an obligation, as it provides compensation for possible losses caused by the failure of the counterparty; fifth, it confirms in the eyes of others the facts of the debtor's indiscipline. It is important in determining the civil liability for breach of contract to comply with the principles of good faith and reasonableness of the parties to civil relations, which should be applied in assessing the actions of the debtor. Prosecution is the implementation of the sanction of the legal norm established in the case of a civil violation. That is, the liability to which a violator of a civil obligation can be held is one of the most important institutions of civil law. The issue of civil liability for breach of contract is a very important element of protection of the human right to civil protection.

Keywords: copyright, information society, copyright protection, author, composition

Оксана Іванівна **ПРОДІУС**

д.е.н., доцент, зав. кафедри, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0619-7567>

e-mail: prodius@gmail.com

Ольга Миколаївна **ПРИХОДЬКО**

к.держ.упр., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4999-5964>

e-mail: olga_prykhodko@gmail.com

Кирило Миколайович **ОГДАНСЬКИЙ**

к.е.н., доцент, Університет митної справи та фінансів

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8126-4977>

e-mail: ohdanskyy@ukr.net

Богдан Володимирович **КОТОВ**

аспірант, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7545-3985>

e-mail: bohdan_kotov@ukr.net

УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

У статті здійснено дослідження теоретико-методологічних засад та науково-методичних підходів до управління людським капіталом в умовах сталого розвитку підприємств. Розглянуто взаємозв'язок концепцій управління працівниками HCM (управління людським капіталом) та HRM (управління людськими ресурсами). Визначено, що підприємству корисно використовувати власні показники оцінювання людського капіталу з урахуванням індивідуальних факторів, які реально відображають результативність, наприклад, загальний обсяг продажів. Запропоновано використовувати у практичній діяльності підприємств Індикатор ефективності професійної освіти (VEI) з метою оцінювання ефективності професійного навчання персоналу. Доведено, що показник дозволить визначати зиск для підприємства від професійних тренінгів для персоналу.

Ключові слова: сталий розвиток, управління, людський капітал, ресурс, ефективність

ВСТУП

Стійкість характеризується як принцип взаємодії із суспільством та природою, які включають такі системи: промислові (транспорт, виробництво, енергетика тощо), соціальні (урбанізація, мобільність, комунікації тощо) та природні (повітря, вода та біотичні системи тощо), і потоки інформації, товарів, матеріалів, відходів. Тобто стійкість передбачає взаємодію з динамічними системами, які постійно змінюються і вимагають активних заходів.

Існує декілька проблем стійкості, серед яких: впровадження стандартів охорони навколишнього середовища, людський розвиток, сприяння освіті, ефективність розподілу ресурсів, загальнодоступні методології та індикатори сталості, використання додаткових індикаторів для оцінок, показники для вимірювання споживання ресурсів, показники динамічної стійкості.

Для здійснення діяльності підприємствам неминуче необхідно використовувати наявні виробничі ресурси. Одним із ресурсів підприємства є людський капітал. Так, забезпечення ефективної діяльності підприємства визначається здібностями працівників. З метою забезпечення конкурентоспроможності на внутрішніх та зовнішніх ринках, менеджерам необхідно усвідомлювати цінність та важливість людських ресурсів. Однак необхідно визначити різницю між людським капіталом та людськими ресурсами підприємства. Людські ресурси – це носії робочої сили у процесі праці, а людський капітал – це сукупність здібностей, навичок, знань, досвіду та таланту, які люди мають у своєму

розпорядженні та використовують під час виконання службових завдань із метою досягнення цілей підприємства.

Принципова відмінність цих двох концепцій полягає в тому, що людським капіталом володіє кожен. Людські ресурси є власниками людського капіталу, який доступний для підприємства. Підприємство має вирішити проблему ефективного управління людськими ресурсами та людським капіталом, а також як розвивати та використовувати персонал із метою досягнення конкурентних переваг на ринку. На практиці підприємства все більше застосовують концепцію управління людським капіталом (HCM – human capital management), крім управління людськими ресурсами (HRM – human resource management).

Концепція управління людським капіталом підкреслює поточні знання людини, важливість і застосовність для підприємства, а також системний розвиток та зміцнення якостей персоналу. Це надає можливості використовувати потенціал людей для праці, підвищення якості продукції, робіт, послуг, інновацій – охоплює процедури та методи управління персоналом та піклування відносно розвитку. Управління людським капіталом здійснюється всіма керівниками, впливає на всіх власників людського капіталу, а отже, і на всіх працівників, поведінку та результативність праці на підприємствах.

П.Г. Перерва та В.А. Кучинський визначили роль людського капіталу підприємства як головного чинника сталого розвитку ринкового потенціалу підприємства та основи сучасного економічного розвитку

підприємств України [1]. Автори побудували аналітичну модель процесу управління людським капіталом із врахуванням його впливу на розвиток ринкового потенціалу підприємства [1].

О.І. Маслак, С.В. Іщенко, Н.С. Гришко та Ю.В. Шевчук констатували необхідність усвідомлення значення управління знаннями як складової системи управління людським капіталом та загальної системи управління підприємством, безальтернативність впровадження менеджменту знань у діяльність підприємств різних галузей національного господарства та розроблено концептуальну схему функціонування менеджменту знань у системі забезпечення інноваційної активності підприємства [2].

О.О. Рагуліна обґрунтовувала, що інвестиції видаються вирішальним фактором розвитку підприємства в будь-якій сфері діяльності, водночас як стратегічне завдання розглядається створення та накопичення людського капіталу [3].

В.О. Мусієнко та В.Б. Іванова розробили алгоритм оцінювання ефективності менеджменту з використанням критерію зростання вартості людського капіталу як засіб реалізації цільової функції максимізації вартості бізнесу, вирішальний фактор ефективного менеджменту, джерело стійкого зростання підприємства [4].

М.П. Денисенко та О.Ю. Будякова визначили, що одним з основних факторів економічного зростання в сучасних умовах розвитку економіки України є формування людського капіталу на засадах адаптивної, гнучкої та мобільної інноваційної кадрової політики підприємств [5].

Аналіз наукових публікацій свідчить щодо різноманітності досліджень у предметній тематиці. Але залишаються поза увагою недостатньо обґрунтовані питання управління людським капіталом в умовах сталого розвитку підприємств.

МЕТА статті – дослідження теоретико-методологічних засад та науково-методичних підходів до управління людським капіталом в умовах сталого розвитку підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У написанні статті використано наступні методи: логічне узагальнення, системно-структурний аналіз, аналогія.

РЕЗУЛЬТАТИ

Концепція управління людським капіталом – це концепція, яка дозволяє розглядати працівника не тільки з позиції витратного підходу. Під працівниками розуміють специфічні активи, які потребують інвестицій в якісні атрибути персоналії (навчання та розвиток знань, умінь та навичок) з метою збільшення вартості, продуктивності та конкурентоспроможності підприємства.

Існує зв'язок між окремими концепціями HCM та HRM (рис. 1). Перша концепція визначає політику та практику у сфері управління та розвитку персоналу на підприємстві: збір, аналіз та подання керівництву обліково-аналітичного підґрунтя для прийняття ефективних управлінських рішень стосовно управління персоналом [6].

Отже, HCM виконує оцінювання людського капіталу з метою забезпечення реалізації цілей підприємства, створити якнайкращий зв'язок діяльності та заходів у сфері людських ресурсів із цілями. Отримані

результати є джерелом інформації для управління персоналом, завданням якого є організація та мотивація людських ресурсів на підприємстві.

Концепція управління людськими ресурсами побудована на основі стратегічного та логічного підходів до управління працівниками, які беруть участь у досягненні індивідуальних та колективних цілей.

Одним із методів управління людськими ресурсами є професійне навчання персоналу на підприємстві. Навчання персоналу – це діяльність, яка спрямована на розвиток персоналу задля підтримання його професійних навичок на належному рівні та підвищення його конкурентоспроможності [7–8]. Підприємство проводить тренінги для працівників у формі лекцій або персональних консультацій у рамках навчального процесу [9–10]. Зусилля спрямовані на інвестування в усіх працівників, але для кожного працівника підприємство може організувати різні види освіти. З метою оцінювання ефективності професійного навчання персоналу пропонуємо використовувати в практичній діяльності Індикатор ефективності професійної освіти (VEI). Це показник розраховується як співвідношення загального обсягу продажів підприємства до кількості проведених тренінгів для працівників. Він показує зиск, який отримує підприємство від професійних тренінгів для персоналу.

Так, на торговельному підприємстві ТОВ «Амелі» вартість одного тренінгу збільшилась із 8750,71 грн до 15459,92 грн у період з 2017 р. до 2021 р. Найбільший вплив VEI на продажі було зафіксовано у відносній зміні у 2019 р. (рис. 2).

Збільшена вартість людського капіталу в майбутньому поступово трансформується у вартість продажів. Звичайно, за допомогою багатокритеріального аналізу можна дослідити, чи дійсно інвестиції у професійне навчання персоналу сприяють підвищенню ефективності діяльності підприємства. Це є перспективами подальших досліджень. Проте переваги професійної освіти для підвищення продуктивності безсумнівні.

Оцінювання ефективності за допомогою стандартних показників є складною процедурою, більшість методів оцінювання враховують економічний результат, який у випадку досліджуваного підприємства є переважно негативним упродовж багатьох років. Тому підприємству корисно використовувати власні показники з урахуванням таких факторів, які реально відображають його результативність, наприклад, загальний обсяг продажів.

ВИСНОВКИ

Управління людським капіталом є науковий підхід, який розглядає працівників із позиції нематеріальних активів, що створюють додану вартість підприємства. У рамках реалізації концепції управління людським капіталом здійснюється науковий пошук взаємозв'язку між продуктивністю підприємства та ефективним використанням специфічних знань, умінь та навичок працівників.

Для впровадження концепції HCM у зв'язку з вимогою стійкості у практиці підприємства, необхідно коригувати показники ефективності відповідно до конкретних умов бізнесу в контексті корпоративної стратегії. Впровадженню, моніторингу та звітності у сфері HCM може сприяти інформаційна система підприємства та застосування методів бізнес-аналітики.

Рис. 1. Взаємозв'язок концепцій управління працівниками HCM та HRM [авторська розробка]

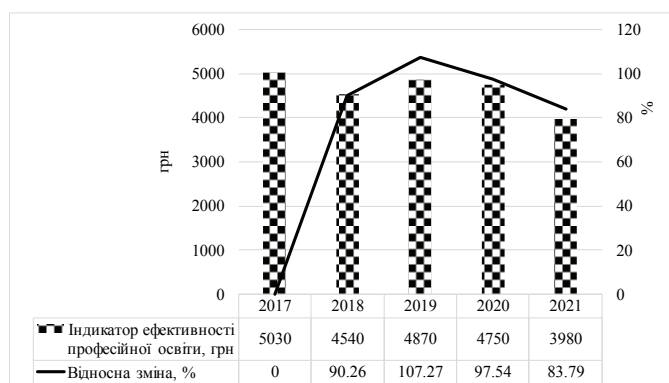

Рис. 2. Індекс ефективності професійної освіти (VEI) [авторська розробка]

Список використаних джерел

1. Перерва П.Г., Кучинський В.А. Розвиток ринкового потенціалу підприємств на основі ефективного формування і використання людського капіталу. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2019. № 3 (9). С. 94–103.
2. Маслак О.І., Іщенко С.В., Гришко Н.Є., Шевчук Ю.В. Управління людським капіталом: знання як основа забезпечення інноваційного розвитку економіки. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Економічні науки. 2019. № 1. С. 50–59.
3. Рагуліна О.О. Проблеми формування людського капіталу державних установ: теоретичні засади. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. № 3 (63). С. 94–99.
4. Мусієнко В.О., Іванова В.Б. Ефективне управління людським капіталом – основоположний фактор ефективності менеджменту в умовах інноваційної діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 29 (1). С. 181–185.
5. Денисенко М.П., Будякова О.Ю. Підвищення індексу людського капіталу – важлива складова інноваційної кадрової політики підприємств. *Економіка та держава*. 2019. № 4. С. 11–17.
6. Боднарчук О.В., Український С.С. Вплив людського капіталу на стратегічне управління маркетингом персоналу в умовах сталого розвитку. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2018. № 18. С. 233–242.
7. Козакевич А.С. Синергетична парадигма управління людським капіталом. *Modern Economics*. 2019. № 14. С. 92–96.
8. Сахненко О.І., Сахно І.В. Інвестування в розвиток людини як пріоритетний напрям формування та управління людським капіталом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 11. С. 50–55.
9. Карпенко О.О. Ефективне управління людським капіталом як визначальний фактор економічного розвитку підприємства. *Інтелект XXI*. 2018. № 2. С. 168–171.
10. Палагусинець Р.В. Шляхи підвищення ефективності управління людським капіталом дипломатичної служби з метою формування інтелектуального капіталу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 23. С. 105–111.

References

1. Pererva P.H., Kuchynskyi V.A. Development of the market potential enterprises on the basis effective formation and use of human capital. *Economic Journal of Odessa Polytechnic University*. 2019. № 3(9). pp. 94–103. (in Ukrainian).
2. Maslak O.I., Ischenko S.V., Grishko N.E., Shevchuk Yu.V. Management of human capital: knowledge as a basis for innovative development of economy *Bulletin of the National Technical University «KhPI». Economic sciences*. 2019. № 1. pp. 50–59. (in Ukrainian).
3. Rahulina O. Problems of human capital formation of state institutions: theoretical fundamentals. *Scientific notes of KROK University*. 2021. № 3(63). pp. 94–99. (in Ukrainian).
4. Musiienko V.O., Ivanova V.B. Effective management of human capital – a fundamental factor in the effectiveness of management in the conditions of innovative economy. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences Series*. 2018. № 29(1). pp. 181–185. (in Ukrainian).
5. Denysenko M., Budiakova O. Enhancing human capital index – important complex of innovative personnel policy. *Economy and state*. 2019. № 4. pp. 11–17. (in Ukrainian).
6. Bodnaruk O., Ukrainsky S. The impact of human capital on the strategic management of personnel marketing in a sustainable development. *Theory and practice of intellectual property*. 2018. № 18. pp. 233–242. (in Ukrainian).
7. Kozakevych A. Synergistic human capital management paradigm. *Modern Economics*. 2019. № 14. pp. 92–96. (in Ukrainian).
8. Sakhnenko O., Sakhno I. Investing in human development as a priority direction in the formation and management of human capital. *Investments: practice and experience*. 2019. № 11. pp. 50–55. (in Ukrainian).
9. Karpenko O. Human capital efficient management as a defining factor of enterprises economic development. *Intelligence XXI*. 2018. № 2. pp. 168–171. (in Ukrainian).
10. Palahusynets R. Ways to increase the efficiency of human capital management of the diplomatic service for the purpose of forming intellectual capital. *Investments: practice and experience*. 2020. № 23. pp. 105–111. (in Ukrainian).

Oksana PRODIUS

Doctor of Economics, Associate Professor, Head of department, Odessa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0619-7567>

e-mail: prodius@gmail.com

Olha PRYKHODKO

PhD in Public Administration, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4999-5964>

e-mail: olga_prykhodko@gmail.com

Kyrylo OHDANSKYI

PhD in Economics, Associate Professor, University of Customs and Finance

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8126-4977>

e-mail: ohdanskyi@ukr.net

Bohdan KOTOV

postgraduate student, Odessa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7545-3985>

e-mail: bohdan_kotov@ukr.net

MANAGING HUMAN RESOURCE CAPITAL IN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

The paper examines the theoretical and methodological principles and scientific and methodological approaches to human capital management in terms of sustainable development of enterprises. There are several sustainability issues, including: implementation of environmental standards, human development, education promotion, resource allocation efficiency, publicly available methodologies and sustainability indicators, use of additional indicators for assessments, indicators to measure resource consumption, balance between sustainability pillars, dynamic sustainability indicators. Human capital management is a scientific approach that looks at employees from the standpoint of intangible assets that form part of the value of the enterprise. As part of the implementation of the concept of human capital management, a scientific search is made for the relationship between enterprise productivity and the effective use of specific knowledge, skills and abilities of employees. The interrelation of HCM (human capital management) and HRM (human resource management) concepts is considered. It is determined that it is useful for the company to use its own indicators of human capital assessment, taking into account individual factors that really reflect performance, such as total sales. It is proposed to use the Vocational Education Performance Indicator (VEI) in the practice of enterprises in order to assess the effectiveness of professional training of staff. It is proved that the indicator will determine the benefit for the company from professional training for staff. It was stated that the VEI indicator is relevant for unprofitable enterprises. In order to implement the concept of HCM in connection with the requirement of sustainability in the practice of the enterprise, it is necessary to adjust performance indicators according to specific business conditions in the context of corporate strategy. Prospects for further research are the use of multicriteria analysis to assess the impact of investment in professional training of staff to improve the efficiency of the enterprise.

Keywords: sustainable development, management, human capital, resources, efficiency

Тетяна Сергіївна **ЧУНІХІНА**

к.е.н., доцент, Київський національний торговельно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1386-6706>

e-mail: chunikhina@gmail.com

Оксана Володимирівна **БЄЛЯКОВА**

д.е.н., доцент, зав. кафедри, Азовський морський інститут Національного університету "Одеська морська академія"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0363-4239>

e-mail: bieliakova.o@gmail.com

Вікторія Володимирівна **ДАЦЕНКО**

к.е.н., доцент, декан факультету економіки, бізнесу та міжнародних відносин, Київський національний торговельно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4670-6848>

e-mail: decana@ukr.net

Галина Григорівна **ЧМЕРУК**

к.е.н., доцент, Університет банківської справи

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7620-4382>

e-mail: h.chmeruk@ukr.net

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ВІДКРИТИМИ ІННОВАЦІЯМИ

У статті розглянуто особливості теоретико-методичних аспектів стратегічного управління відкритими інноваціями. Доведено, управління екосистемами на основі відкритих інновацій як можливість доступу до додаткових активів є пріоритетним чинником конкурентних переваг компанії на світових ринках. Акцентовано, що в епоху цифрової конвергенції можливість компаній домінувати в усіх видах діяльності ланцюга створення вартості визначається доступу до інновацій. Констатовано, що компанії, які успішно використовують відкриті інновації, характеризуються організаційною гнучкістю з метою реструктуризації існуючих бізнес-моделей для врахування особливості відкритих інноваційних стратегій.

Ключові слова: бізнес-модель, відкриті інновації, управління, екосистема

ВСТУП

Цифрова конвергенція вимагає більшого підключення та залучення інноваційної платформи. У добу цифрової конвергенції тільки декілька компаній можуть домінувати в усіх видах діяльності ланцюга створення вартості. Інтернет речей (IoT) впроваджується насамперед у таких галузях, як автомобілі (наприклад, літаючі автомобілі, які потребують конвергенції технологій) та створення «розумних» міст. Бізнес-моделі Інтернету речей вимагають організації багатьох партнерств для надання ефективних рішень.

Завдяки відкритим інноваціям інтеграція систем стає легшою та необхідною. Toyota сформувала альянс e-Palette Alliance, екосистему програмної та апаратної підтримки для розроблення модульного автомобіля без водія, який призначений для кількох цілей одночасно (наприклад, логістика, доставка та пасажирські перевезення). До альянсу входять Uber, Amazon, Mazda та Pizza Hut. Toyota використовує відкриту платформу «підключи і працюй» для розвитку послуг мобільності. Управління екосистемами, а також доступ та контроль додаткових активів тепер можуть бути важливішими для конкурентної переваги, ніж міркування встановленої бази/вартості перемикавання.

Компанії можуть швидко зв'язуватися з великими та глобальними технічними спільнотами, що неминуче призводить до більш ефективних шляхів пошуку раціональних рішень – з'явилися нові моделі міжфункціональної співпраці. Своєчасний доступ до домену та технологічного досвіду має вирішальне значення для забезпечення конкурентоспроможності на рівні ком-

панії. Необхідно активне залучення практично всіх компаній у розпізнаванні / аутсорсингу технологій. Навички захоплення/інтеграції мають першочергове значення в еру діджиталізації як інструменту управління підприємством. Ці розробки настільки фундаментальні, що відкриті інновації якісно та кількісно відрізняються від інновацій до виникнення Інтернету речей.

Дослідженням проблем стратегічного управління відкритими інноваціями займаються багато науковців. У рамках нашого дослідження відокремимо найбільш значимі.

Ю.О. Нікітін та М.В. Мельник обґрунтували доцільність впровадження відкритих інновацій та відкритого інноваційного процесу [1]. Автори визначили, що для формування організаційно-економічного механізму управління відкритим інноваційним процесом можна застосовувати системний підхід, який передбачає розгляд механізму елементів і сукупності відносин і зв'язків між ними та інституційний підхід, який визначає умови формування інститутів, що стимулюють інноваційну діяльність господарюючих суб'єктів [1].

Н.М. Дашенко виявила, що застосування моделі відкритих інновацій та інновацій у сфері бізнес-моделі є одним із перспективних підходів для досягнення конкурентних переваг; установила, що модель відкритих інновацій у вітчизняній практиці застосовується неповною мірою, а велика кількість факторів підвищення конкурентоспроможності залишаються нереалізованими [2].

О.Є. Рубель та А.А. Жихарева акцентували, що у пріоритеті 5 дорожньої карти ERA містяться завдання покращення доступу до публікацій, відкритих науко-

вих даних і знань, запровадження державної підтримки інноваційної діяльності та нових процедур передачі знань, охорони та ефективного використання інтелектуальної власності з метою оптимального обміну та трансферу наукових знань для розкриття потенціалу науки й сприяння створенню конкурентоздатної економіки [3].

А. Ярмолук зазначає, що головною перевагою застосування концепції відкритих інновацій є стимулювання інноваційних підприємств до постійного впровадження креативних інновацій та відновлення, тому що суб'єкти інноваційної діяльності надають конкурентам у використанні майнові права інтелектуальної власності на технології, що використовуються, так і комерційно не застосовуються самостійно юридичними особами [4].

Г.І. Базецька, В.О. Єсіна та Т.А. Пушкар визначили, що в умовах цифрової трансформації суспільства зростання рівня відкритості інноваційних процесів є однією із основних умов досягнення успіху в реалізації інноваційної політики [5]. Автори довели, що відкритість бізнес-процесів компаній, готовність підприємств і науково-дослідницьких організацій не тільки брати ззовні ідеї, але й до ситуації, що в будь-який момент ідея може піти в зовнішнє середовище, перегляд підходів до формування свого інтелектуального капіталу є основою успішної реалізації бізнес-моделі відкритих інновацій на підприємствах України [5].

Аналіз наукових публікацій свідчить про різноманітність досліджень у предметній тематиці. Але залишаються поза увагою недостатньо обґрунтовані теоретико-методичні аспекти стратегічного управління відкритими інноваціями на рівні підприємств.

МЕТА статті – обґрунтування теоретико-методичних аспектів стратегічного управління відкритими інноваціями.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною основою дослідження є сучасні теорії, концепції, гіпотези управління підприємством. Використано контент-аналіз. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відкриті інновації використовуються для опису різноманітних видів діяльності, від розроблення програмного забезпечення з відкритим кодом до краудсорсингу (Crowdsourcing), до співпраці галузі та університету, взаємодії між корпораціями та стартапами. Існують дві основні змінні вибору з відкритими інноваціями: бізнес-модель розвитку технологій (відсоток внутрішніх досліджень і розробок за контрактом (R&D)) та стратегія управління інтелектуальною вартістю (IP) (непатентована).

Ці дві змінні є певною мірою взаємозалежними, оскільки надійний ринок ноу-хау залежить від існування прав інтелектуальної власності та можливості для неструктурованого технічного діалогу. Обидва варіанти існують для створення цінності та для отримання / комерціалізації цінності. Компанії можуть використовувати унікальні форми прав інтелектуальної власності, такі як модульність, коли окремі вкладники та

винахідники, внутрішні та зовнішні, для компанії мають відповідну цінність (рис. 1).

На основі цих двох вимірів компанії можуть приймати відкриті інновації різними способами (рис. 1). Наприклад, Qualcomm, розробляючи запатентовану технологію Itihily за допомогою власних досліджень й розробок, прийняла відкриті інновації, створюючи відкриті екосистеми через ліцензування доповнювачів, які розробляють та створюють кінцеві продукти для споживачів [6-7]. Qualcomm, Nokia, Ericsson, Motorola, IBM та ін. створили низку технологічних платформ у рамках ETSI (Європейський інститут телекомунікаційних стандартів) та 3GPP (Проект партнерства третього покоління), які забезпечують екосистему, що покращує та поєднує власні основні технології 3.0, дозволяє індустрії мобільних телефонів отримати зиск від сотень тисяч інженерів, зайнятих у тисячах компаній, які співпрацюють та змагаються з метою створити рішення, сумісні між компаніями та постійно вдосконалюються з часом [8-9].

Компанії, які успішно використовують відкриті інновації, характеризуються організаційною гнучкістю, що необхідна для реструктуризації існуючих бізнес-моделей для врахування відкритих інноваційних стратегій.

Концепція відкритих інновацій успішно реалізується у структурі динамічних можливостей підприємств [10]. Динамічні можливості – це здатність підприємств інтегрувати, створювати та переналаштовувати внутрішні та зовнішні компетенції в умовах невизначеності зовнішнього середовища. З позиції динамічних можливостей, ключовою позицією до стійкого прибуткового зростання є здатність рекомбінувати та реконфігурувати активи та організаційні структури в умовах збільшення розміру підприємства, зміни ринків та технологій. Цей процес «оркестровки» ("orchestration") включає модифікацію, додавання, відчуження та узгодження матеріальних та нематеріальних активів в управлінні бізнес-процесами.

Динамічні здібності підкріплюються трьома або чотирма організаційними процесами: виявлення, захоплення та перетворення (трансформація). Ці три кластери динамічних можливостей можуть допомогти компаніям ефективно використовувати всі переваги відкритих інновацій (табл. 1).

Визначення взаємозв'язку динамічних можливостей й відкритих інновацій дозволяє покращити внутрішні можливості для покращення власної бізнес-моделі (відкриті інновації назовні). Треба зазначити, що багато зовнішніх інноваційних рішень не дозволяє використати принцип «підключи та грай» ("plug and play") із внутрішніми технологіями, системами та сервісами. Необхідно значна адаптація та інтеграція – для успішної відкритої інновації також потрібна здатність захоплення.

Компанії повинні перебудувати внутрішню організаційну структурну систему з метою інтеграції зовнішніх джерел знань – це вимагає трансформації. Інтеграція зовнішніх знань може спричинити порушення та вимагати зміни в організаційній культурі. Успіх відкритих інновацій здебільшого залежить від розвитку культури, яка сприяє співпраці та долає синдроми «не винайдено» та «не продано».

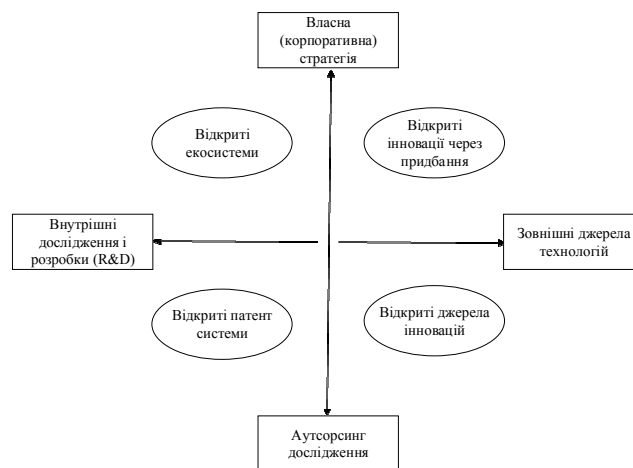

Рис. 1. Різні форми відкритих інновацій відповідно до моделі розвитку технологій та стратегії управління інтелектуальною вартістю [розробка авторів]

Таблиця 1 – Взаємозв'язок динамічних можливостей та відкритих інновацій [розробка авторів]

Кластер динамічних можливостей	Виявлення	Захоплення	Трансформація
Стратегія відкритих інновацій	Можливості ліцензування	Інвестиції у внутрішні дослідження та розробки	R&D не повинні стати «жертвою» зменшення витрат
Конкретні заходи	Оцінка зовнішніх цінних знань.	Запровадження: процеси комерціалізації ідей, механізми ефективного управління, транскордонне співробітництво за межами бізнесу.	Реорганізація компанії для інтеграції зовнішніх знань. Розвиток організаційної культури, яка сприяє співпраці. Регулювання поєднання внутрішніх розроблених й зовнішніх технологій для відображення мінливих потреб та можливостей.

ВИСНОВКИ

На основі теорії стратегічного управління можна описати переваги та обмеження запровадження концепції управління відкритими інноваціями на підприємствах. Так, розроблена структура динамічних можливостей дозволяє адаптувати стратегічний менеджмент відкритих інновацій з метою обґрунтування постулату успішності / неуспішності практики відкритих інновацій.

Майбутні дослідження у цій предметній області повинні розглядати відкриті інновації як аутсорсинг власних досліджень та розробок (R&D) іншим компаніям, а саме зосередження на оцінюванні перспективних атрибутів інноваційних бізнес-процесів. Це дозволяє забезпечити краще розуміння переваг та обмежень відкритих інновацій з метою стратегічного управління новітнім імперативом.

Список використаних джерел

1. Нікітін Ю.О., Мельник М.В. Організаційно-економічний механізм управління відкритим інноваційним процесом. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1-2. С. 32–40.
2. Дашенко Н.М. Впровадження моделі відкритих інновацій для підвищення конкурентоспроможності підприємств. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. № 3(77). С. 105–110.
3. Рубель О.С., Жихарева А.А. Концепція відкритих інновацій як складова інтеграції України до Європейського дослідницького простору. *Економічні інновації*. 2018. № 66. С. 162–173.
4. Ярмолюк А. Впровадження моделі відкритих інновацій в умовах розвитку цифрової економіки. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. № 3. С. 81–93.
5. Базецька Г.І., Єсіна В.О., Пушкар Т.А. Формування моделі відкритих інновацій в умовах цифрової трансформації суспільства. *Комунальне господарство міст*. 2020. № 160. С. 18–25.
6. Охріменко І.В., Вдовенко Н.М., Овчаренко Є.І., Гнатенко І.А. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 4–9.
7. Старченко Г.В. Модель проектно-орієнтованого управління інноваційним розвитком національної економіки. *Економіка та держава*. 2019. № 7. С. 34–38.
8. Янченко Н.В., Безрук С.О., Орябинська В.А. Управління розвитком підприємства за допомогою інновацій. *Молодий вчений*. 2018. № 57. С. 101–106.
9. Мартиненко М.В. Управління розвитком підприємства в умовах інноваційної знанієорієнтованої економіки. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2018. № 94. С. 36–46.
10. Горовий Д.А., Івахненко А.В. Застосування інноваційних бізнес-моделей в управлінні інноваціями на підприємствах в умовах ризиків. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2020. № 3-4. С. 276–277.

References

1. Nikitin Yu.O., Melnyk M.V. Organizational and economic mechanism of management of open innovative process. *Innovative economy*. 2019. № 1-2. pp. 32–40. (in Ukrainian).
2. Daschenko N. Implementation of the model of open innovation to increase enterprises competitiveness. *Problems of system approach in economy*. 2020. № 3(77). pp. 105–110. (in Ukrainian).
3. Rubel O.Y., Zhykhareva A.A. Open innovation concept as a part of integration of Ukraine into European research area. *Economic innovations*. 2018. № 66. pp. 162–173. (in Ukrainian).
4. Yarmoliuk A. Implementation of the open innovation model in the conditions of development of the digital economy. *Theory and practice of intellectual property*. 2020. № 3. pp. 81–93. (in Ukrainian).
5. Bazetska H., Yesina V., Pushkar T. Formation of an open innovation model in the conditions of digital transformation of society. *Municipal utilities*. 2020. № 160. pp. 18–25. (in Ukrainian).
6. Okhrimenko I., Vdovenko N., Ovcharenko Y., Hnatenko I. Innovations in the system of strategic security management of the national economy in the conditions of risks and uncertainty of globalization. *Economy and state*. 2021. № 8. pp. 4–9. (in Ukrainian).
7. Starchenko H.V. Model of project-oriented management of innovative development of the national economy. *Economy and state*. 2019. № 7. pp. 34–38. (in Ukrainian).
8. Yanchenko N.V., Bezruk S.O., Oriabynska V.A. Management of enterprise development with the help of innovations. *Young scientist*. 2018. № 57. pp. 101–106. (in Ukrainian).
9. Martynenko M.V. Management of enterprise development in the conditions of innovative knowledge-oriented economy. *Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. "Economic" series*. 2018. № 94. pp. 36–46. (in Ukrainian).
10. Horovyi D.A., Ivakhnenko A.V. Application of innovative business models in innovation management at enterprises in risk conditions. *Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*. 2020. № 3-4. pp. 276–277. (in Ukrainian).

Tetiana CHUNIKHINA

PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National University of Trade and Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1386-6706>

e-mail: chunikhina@gmail.com

Oksana BIELIAKOVA

Doctor of Economics, Associate Professor, Head of department, Azov Maritime Institute National University "Odessa Maritime Academy"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0363-4239>

e-mail: bieliakova.o@gmail.com

Viktoriia DATSENKO

PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Economics, Business and International Relations, Kyiv National University of Trade and Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4670-6848>

e-mail: decan@ukr.net

Halyna CHMERUK

PhD in Economics, Associate Professor, Banking University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7620-4382>

e-mail: h.chmeruk@ukr.net

STRATEGIC MANAGEMENT OF OPEN INNOVATIONS

The paper considers the features of theoretical and methodological aspects of strategic management of open innovations. Theoretical and methodological basis of the study are modern theories, concepts, hypotheses of enterprise management. Content analysis used. Methodological and informational basis of the work are scientific works, materials of periodicals, Internet resources. It has been proven that ecosystem management based on open innovations as an opportunity to access additional assets is a priority factor in the company's competitive advantages in world markets. It is emphasized that in the era of digital convergence, the ability of companies to dominate in all activities of the value chain is determined by access to innovation. It is stated that companies that successfully use open innovation are characterized by organizational flexibility in order to restructure existing business models to take into account the peculiarities of open innovation strategies. Unique forms of intellectual property rights, such as modularity, are analyzed. It is determined that dynamic capabilities are the ability of companies to integrate, create and reconfigure internal and external competencies in conditions of uncertainty in the external environment. It is substantiated that the process of "orchestration" of business models includes modification, addition, alienation and harmonization of tangible and intangible assets in the management of business processes of companies. The conceptual scheme of various forms of open innovations according to the model of development of innovative technologies and strategy of intellectual property is constructed. The relationship between dynamic opportunities and open innovations is determined on the basis of three clusters of dynamic opportunities: discovery, capture and transformation. Prospects for further research in this subject area are to focus on assessing the attributes of innovative business processes in order to determine the benefits and limitations of open innovation in the system of strategic management of the latest imperative.

Keywords: business model, open innovations, management, ecosystem

ВИСТУП ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ 1 БЕРЕЗНЯ 2022 Р. НА ЗАСІДАННІ ЄВРОПАРЛАМЕНТУ

SPEECH OF THE PRESIDENT OF UKRAINE ON MARCH 1, 2022 AT A MEETING OF THE EUROPEAN PARLIAMENT

Президент України Володимир Зеленський 1 березня 2022 р. виступив на засіданні Європарламенту, підключившись засобом відеозв'язку. Після його промови європейські депутати аплодували стоячи.

Нижче повний текст виступу [URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/01/novyna/polityka/vystup-zelenskoho-yeuroparlamenti-povnyj-tekst>]:

Шановні присутні, ви знаєте, я останніми днями не знаю, як правильно всіх вітати. Тому що я не можу говорити «Доброго ранку», або «Доброго дня», або «Доброго вечора». Не можу, і це абсолютна правда, бо щодня для когось цей день точно не добрий, щодня для когось цей вечір останній. Я говорю сьогодні і зараз про своїх громадян України, які захищають ціною свого життя наші стіни, свободу.

Я дуже радий, що побачив тут – це настрій, який об'єднує. Я радий, що ми об'єднали всіх вас країни ЄС, але я не знав, що такою ціною. І це трагедія для мене, трагедія для кожного українця, трагедія для кожної держави.

Ви знаєте, я не говорю, не читаю папірці, бо папірці в житті моєї держави скінчилися. Все це реально: і ці загиблі люди, все це справжнє життя. І ви знаєте, я вважаю, що ми віддаємо сьогодні за цінності, за права, за свободу, просто за бажання бути рідними, такими, як ви, як кожна людина, ми віддаємо наших найкращих людей: міцних, сильних, дивовижних українців.

І ми дуже часто любимо говорити, що ми всі переможемо, і я дуже радий, що ви про це вже не тільки кажете, а й бачите. І ми точно все переможемо, я впевнений у цьому. Є такий вислів: «Український вибір Європи». Те, чого ми прагнули, чого йшли і йдемо. І я дуже хотів би, щоб звучав у вас до нас «Вибір Європою вже України».

У мене є кілька хвилин, щоб поспілкуватися з вами, тому що є невеликі обстріли та ракетні удари. Цей ранок був трагічним для всіх нас. Дві крилаті ракети – по Харкову. Місто, яке біля кордонів з РФ, там завжди було дуже багато росіян і завжди вони товаришували, дуже теплі стосунки були. Там більше 20 вишів, це

був і є центр, де найбільша кількість університетів у нашій країні. Молодь – яскрава, розумна, яка завжди збирається та збиралася на всі свята на найбільшій площі у нашій державі. Площа Свободи. І це найбільша площа Європи. І це правда – площа Свободи. Уявіть собі – вранці, дві крилаті ракети у площу Свободи. Десятки жертв. Ось така ціна волі.

Ми боремося просто за свою землю і свою свободу, і, повірте мені, незважаючи на те, що зараз заблоковано всі великі міста нашої держави, ніхто в нашу свободу і державу не зайде. Повірте мені. Кожна площа сьогоднішнього дня, як би вона не називалася, вона називатиметься площею Свободи. У кожному місті нашої держави. Ніхто нас не зламає, ми сильні, ми українці.

Ми маємо бажання, щоб наші діти жили. Мені здається, що це чесно. Учора 16 дітей загинули. І знову президент Путін скаже, що це якась операція, і ми б'ємо по військовій інфраструктурі. Де наші діти? На яких військових заводах вони працюють? На яких ракетах? Може, вони у танках їздять? 16 дітей ти вбив!

У нас дуже вмотивований народ, дуже. Ми боремося за наші права – свободу та життя. А зараз ми виборюємо виживання. І це наша головна мотивація, але ми боремося, щоби бути рівноправними членами Європи. І я вважаю, що сьогодні всі ми показуємо, що ми такі. З нами ЄС точно буде міцнішим. Без вас Україна буде самотньою. Ми довели свою силу, що ми, як мінімум, такі самі, як ви. Доведіть, що ви разом із нами. Доведіть, що ви нас не відпускаєте, доведіть, що ви справді європейці, і тоді життя переможе смерть, а світ – темряву.

Слава Україні!

28 лютого 2022 р. Президент України Володимир Зеленський підписав заяву на членство України в Європейському Союзі.

БІЗНЕС В УМОВАХ ВІЙНИ

BUSINESS IN WAR

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ

За словами Державної податкової служби України (ДПС) на офіційному телеграм-каналі: сервісне обслуговування здійснюватиметься органами ДПС незалежно від місця обліку платника податків.

Для зручності і комфортності платників податків в умовах дії правового режиму воєнного стану відповідно до Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» та № 133/2022 р. від 14.03.2022 р. «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» сервісне обслуговування платників податків (платників єдиного внеску), зокрема, надання адміністративних послуг, виконання інших функцій сервісного обслуговування здійснюється органами ДПС незалежно від місця обліку платника податків.

Електронні сервіси ДПС та Електронний кабінет платника працюють із певними обмеженнями, що зумовлено необхідністю захисту прав платників.

ЄДИНИЙ ПОДАТОК

Зміни, внесені до чинного законодавства стосовно платників єдиного податку (надалі ЄП) Законом № 2120, залежать від групи, до якої належить платник.

Ще на початку 2022 року ЄП становив:

- фіксовану ставку для 1 групи платників: 227 грн/міс;
- фіксовану ставку для 2 групи: 1 200 грн/міс;
- 5 % для неплатників ПДВ і 3 % для платників (3 група).

Згідно із запровадженими законодавчими змінами для 1 та 2 групи платників податку тимчасово встановлено такі правила:

- вони мають право не сплачувати ЄП;
- декларація платника ЄП не заповнюється за період, в якому однойменний податок не сплачувався.

Правила діють з 1 квітня 2022 р. до припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України.

Стосовно 3 групи платників ЄП: до 17 березня в Податковому Кодексі України (ПКУ) існувала тільки одна 3 група, критерій до якої визначено у пп. 3 п. 291.4. Цей підпункт казав:

- кількість працівників, які працюють у платника ЄП, не є обмеженою;
- граничний обсяг річного доходу становив 1167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового/звітного року. Отже на початок 2022 р. він дорівнював 7 585 500 грн.

На час війни створено нову 3 групу платників єдиного податку.

Такі платники мають відповідати 3 критеріям:

Критерій № 1. На час війни платниками ЄП 3 групи можуть бути ФОП та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми,

в яких впродовж календарного року (на відміну від до-воєнної групи) обсяг доходу не перевищує 10 млрд грн. До таких осіб не застосовується обмеження стосовно кількості осіб, які перебувають із ними в трудових відносинах.

У тимчасових нормах п. 9 підрозд. 8 розд. XX ПКУ використовується формулювання «платники єдиного податку третьої групи, які використовують особливості оподаткування, встановлені цим пунктом». Що передбачає існування й інших платників єдиного податку 3 групи, які цими особливостями не користуватимуться. Чому? Тому що вони не пройдуть другий критерій.

Інакше кажучи, це нововведення не означає, що 3 група, яка існувала до теперішнього часу, скасовується.

Критерій № 2. Платники ЄП обмежені у видах діяльності, яку можуть здійснювати. Для 3 групи ці обмеження встановлює п. 291.5 ПКУ. Але в умовах війни вони можуть цим обмеженням нехтувати й застосовувати новий, тимчасовий перелік обмежень.

Платниками ЄП нової 3-ї групи не можуть бути:

1) суб'єкти господарювання (юридичні особи та ФОП), які здійснюють:

– діяльність з організації, проведення азартних ігор, лотерей (крім розповсюдження лотерей), парі (букмекерське парі, парі тоталізатора);

– обмін іноземної валюти;

– виробництво, експорт, імпорт, продаж підакцизних товарів (крім роздрібного продажу паливно-мастильних матеріалів у ємностях до 20 л. та діяльності фізичних осіб, пов'язаної з роздрібним продажем пива, сидру, пері (без додання спирту) та столових вин);

– видобуток, реалізацію корисних копалин;

2) страхові (перестрахові) брокери, банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди й компанії, інші фінансові установи, визначені законом; реєстратори цінних паперів;

3) представництва, філії, відділення та інші відокремлені підрозділи юридичної особи, яка не є платником ЄП;

4) фізичні та юридичні особи – нерезиденти.

Критерій № 3. Пройдених два попередні критерії, чекає зниження податкового навантаження.

Відсоткова ставка ЄП для платників 3 групи, які використовують особливості оподаткування, встановлюється у розмірі 2 % від доходу. Стосовно ПДВ: в умовах воєнного періоду (новою 3 групою) може не сплачуватися. ПКУ постановив: платників ЄП 3 групи, які використовують особливості оподаткування, звільненими від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з ПДВ з операцій постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України.

Тобто звільнення від ПДВ для них є, але не для ЗЕД-діяльності. Якщо такий особливий ФОП або юр-

особа здійснюють в умовах воєнного стану постачання в Україні та експорт-імпорт, декларацію з ПДВ доведеться подавати. Хоча постачання в межах митної території України залишатимуться водночас звільненими від оподаткування.

Залишатися платником ЄП за ставкою 2 % можна до останнього дня місяця, в якому буде скасовано воєнний стан. Як тільки воєнний стан закінчиться, тих хто перейшов на такий варіант спрощеної системи оподаткування автоматично з наступного місяця переведуть на ті умови оподаткування, на яких платник податків перебував до такого переходу. Перехід до нової 3 групи платників ЄП є добровільним.

Звітним періодом для платників ЄП 3 групи, які використовують особливості оподаткування, є квартал.

Такі платники ЄП подають до ДПС податкову декларацію платника ЄП за звітний квартал із зазначенням суми помісячного доходу у строки, встановлені для квартального податкового періоду (в межах 40 днів після закінчення звітного кварталу). Точна форма декларації, що застосовуватиметься для них, поки офіційно невідома.

Такі платники ЄП щомісяця до 15 числа сплачують авансовий внесок ЄП за підсумками попереднього календарного місяця.

ЄДИНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ВНЕСОК

Стосовно Єдиного соціального внеску (ЄСВ): ФОПи, платники ЄП (як і ФОПи на загальній системі оподаткування, особи, які провадять незалежну професійну діяльність та члени фермерського господарства) звільняються від сплати цього податку (за себе) та всіх мінімальних внесків (у разі відсутності доходу).

Окремо до Закону про ЄСВ вноситься уточнення: ті, хто скористається цією пільгою, не повинні заповнювати декларацію за період, в якому відповідно єдиний внесок не нараховувався, не обчислювався та не сплачувався.

Норма входить у дію з 1 березня 2022 р. і припиняє її через рік після закінчення воєнного стану.

Як і в минулому випадку, і відмова, і сплата ЄСВ є добровільною. У разі виплати податку ФОПи мають зазначати його суму в податковій декларації.

На жаль, у Законі № 2120 нічого не кажуть про страховий стаж за несплати ЄСВ. Так, можемо дійти висновку, що в умовах воєнних дій неплатникам ЄСВ не буде нараховуватися страховий стаж.

Стосовно мобілізованих: єдинникам 2 та 3 груп дозволяється не сплачувати ЄСВ за таких працівників. За них будуть сплачені кошти з державного бюджету, окрім періодів, в яких ці наймані працівники отримували доходи у вигляді грошового забезпечення, з яких сплачено єдиний внесок за рахунок державного бюджету. Це робиться для того, щоб робочі могли не втрачати свій страховий стаж.

Тобто в умовах періоду мобілізації, визначеного Указом Президента № 69/2022, роботодавці – платники ЄП, які обрали спрощену систему оподаткування, ФОПи, які належать до 2 та 3 груп платників ЄП, а також юридичні особи, які належать до 3 групи платників ЄП, мають право за власним рішенням не сплачувати єдиний внесок за найманих працівників, призваних під час мобілізації на військову службу до

Збройних Сил України.

Для визначення суми ЄСВ, що підлягає сплаті за рахунок державного бюджету, роботодавець розраховує та відображає у звітності суму ЄСВ за найманих працівників, у розмірах, передбачених ч.ч. 5, 14 ст. 8 Закону про ЄСВ.

Тобто у зведеній зарплатній звітності (податковому розрахунку) таких працівників обов'язково треба показати. Закон каже: для розрахунку використовуються дані звітності про найманих працівників стосовно суми нарахованого доходу в межах максимальної величини, на яку нараховується єдиний внесок, суми нарахованого єдиного внеску, суми донарахованого та зменшеного нарахування єдиного внеску таких найманих працівників.

Однак як відобразити ЄСВ мобілізованих працівників у звітності – невідомо. Наприклад, зрозуміло, що про основних працівників-неінвалідів треба зазначити хоча б мінімальну суму ЄСВ; скажімо, зазначити, що нарахованого доходу нуль, а база нарахування – це мінімальна зарплата. А от що зазначити стосовно працівників з інвалідністю та сумісників, для яких мінімальний ЄСВ не встановлений – не зрозуміло.

Відповідно до пп. 1, 4 ч. 2 ст. 6 Закону України від 08.07.2010 р. № 2464–VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» зі змінами та доповненнями (далі – Закон № 2464) платники ЄСВ зобов'язані своєчасно та в повному обсязі нараховувати, обчислювати і сплачувати єдиний внесок, подавати звітність, зокрема про основне місце роботи працівника, членство у профспілковій організації, про нарахування ЄСВ у розмірах, визначених відповідно до Закону № 2464, у складі звітності з податку на доходи фізичних осіб (єдиного податку) до податкового органу за основним місцем обліку платника єдиного внеску у строки та порядку, встановлені ПКУ.

На період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану та протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану, платникам ЄСВ не нараховується пеня, а нарахована пеня за ці періоди підлягає списанню (п.п. 9–22 розд. VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 2464).

Декларування податкового зобов'язання та податкового кредиту у воєнний період.

За інформацією, розміщеною на офіційному веб-порталі ДПС України, у зв'язку із запровадженням воєнного стану платники податків декларують податкові зобов'язання та податковий кредит за звітний період (лютий 2022 р.) у податковій звітності з ПДВ за такий звітний період з урахуванням наступних особливостей:

- податкові зобов'язання та податковий кредит, які станом на 24 лютого підтверджені за реєстрованими в Єдиному реєстрі податкових накладних (надалі – ЄРПН) податковими накладними та розрахунками коригування до них відображаються у відповідних розділах податкової звітності в загальному порядку;

- податкові зобов'язання та податковий кредит, які станом на 24 лютого та до кінця дії воєнного стану на всій території України не підтверджені зареєстрованими в ЄРПН податковими накладними та розрахунками коригування до них, відображаються в податковій звітності з ПДВ на підставі наявних у платника первинних документів (документи РРО, акти приймання-передачі, акти виконаних робіт / наданих послуг

тощо), складених або отриманих платником податку за операціями з постачання та придбання товарів/послуг відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».

Після завершення дії воєнного стану платники зобов'язані забезпечити реєстрацію в ЄРПН усіх податкових накладних та розрахунків коригування, реєстрація яких відтермінована на час дії воєнного стану, а всі податкові зобов'язання та податковий кредит, задекларовані платниками в умовах дії воєнного стану на підставі наявних у платника первинних документів, підлягають обов'язковому уточненню (приведенню у відповідність) з урахуванням даних податкових накладних та розрахунків коригування, зареєстрованих у ЄРПН.

СКОРОЧЕННЯ ШТАТУ ТА РОБОТА У ВОЄННИЙ ЧАС

Державна служба України з питань праці повідомляє, що законодавством про працю не встановлено обмежень стосовно заборони скорочення працівників недержавних підприємств, установ та організацій на період воєнного стану.

Водночас у період дії воєнного стану допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці (крім відпустки у зв'язку вагітністю або пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) із зазначенням дати звільнення, яка є першим робочим днем, наступним за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або першим робочим днем після закінчення відпустки.

У разі отримання статусу біженця працівником, держапраця зазначає, що законодавством про працю не передбачено обов'язку працівника повідомляти роботодавця про своє місцезнаходження та отримання статусу біженця або визнання його особою, яка потребує тимчасового захисту.

Зважаючи на надскладну ситуацію на території України, працівники, які не виходять на роботу внаслідок обставин, пов'язаних із бойовими діями, або ті, які не мають змоги виходити на роботу у зв'язку з небезпекою для життя і здоров'я, не можуть бути звільнені за п. 4 ч. 1 ст. 40 Кодексу законів про працю України за прогнул без поважної причини.

У випадку, якщо робота може виконуватися дистанційно, працівник може продовжувати виконувати свої трудові обов'язки з відповідною оплатою.

Якщо з працівником відсутній зв'язок, до з'ясування причин і обставин його відсутності, за ним зберігаються робоче місце та посада, трудові відносини не припиняються, однак час таких неявок не підлягає оплаті та не зараховується до стажу роботи, що дає право на щорічну відпустку.

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ОБЛІКУ ЧАСУ РОБОТИ І ВІДПОЧИНКУ

1. Нормальна тривалість робочого часу працівників у період воєнного стану не може перевищувати 60 год. на тиждень.

2. Для працівників, яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого

часу, тривалість робочого часу не може перевищувати 50 год. на тиждень.

3. П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлюється роботодавцем за рішенням військового командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення).

4. Час початку й закінчення щоденної роботи (зміни) визначається роботодавцем.

5. Тривалість щотижневого безперервного відпочинку може бути скорочена до 24 годин.

6. У період дії воєнного стану не застосовуються норми ст. 53 (тривалість роботи напередодні святкових, неробочих і вихідних днів), ч. 1 ст. 65, ч.ч. 3–5 ст. 67 та ст.ст. 71–73 (святкові й неробочі дні) Кодексу законів про працю України.

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

1 квітня 2022 р. у ВРУ прийнято законопроект № 7228 «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності в період дії воєнного стану».

Ним передбачено:

1. 3 дня введення в Україні воєнного стану припинення перебігу строків, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків стосовно процедур набуття цих прав, визначених спеціальними законами України у сфері інтелектуальної власності та підзаконними актами.

3 дня, наступного за днем скасування воєнного стану, перебіг цих строків продовжується з урахуванням часу, що минув до їх зупинення.

Якщо строк продовження дії свідоцтва на торговельну марку, промисловий зразок або строк підтримання чинності майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт інтелектуальної власності припадає на день введення в Україні воєнного стану, чи на дату після неї, відповідна дія вважається вчиненою вчасно, якщо вона вчинена не пізніше дев'яностого дня, наступного за днем скасування воєнного стану.

Майнові права інтелектуальної власності, строк чинності яких спливає на день введення в Україні воєнного стану або протягом дії воєнного стану, залишаються чинними, до дня, наступного за днем скасування воєнного стану. 3 дня, наступного за днем скасування воєнного стану, чинність майнових прав інтелектуальної власності може бути продовжено у встановленому порядку, з урахуванням особливостей, встановлених цим законом.

Зупинення перебігу строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків щодо процедур набуття цих прав не припиняє чинність майнових прав інтелектуальної власності.

2. Можливість уповноваженим особам подати документи (заяви, клопотання, заперечення, відповіді тощо), подання яких вимагається спеціальними законами України у сфері інтелектуальної власності та іншими підзаконними актами протягом 90 днів, від дня скасування воєнного стану, без сплати збору за продовження, подовження чи поновлення відповідних строків.

підготувала Поліна Курнаєва

ЗДОЛСЕК Д., ЯГРИС Т., КОЛАР І. Думка аудитора стосовно прогнозування безперервного функціонування суб'єкта господарювання: досвід Словенії
Реферативний огляд статті

D. ZDOLSEK, T. JAGRIC, I. KOLAR. Auditor's going-concern opinion prediction: the case of Slovenia
Abstract review of paper

Керівництво фірми має складати фінансову звітність на основі принципу безперервної діяльності (тобто відповідно до загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку). Під час аудиту фінансової звітності підприємства аудитор оцінює наявність суттєвої невизначеності стосовно здатності продовжувати свою діяльність на безперервній основі. Якщо наявність суттєвої невизначеності підтверджується, аудитор розглядає достатність розкритої фірмою інформації стосовно її безперервної діяльності в річному звіті. Якщо розкриття інформації фірми не є достатнім, аудитор формулює відповідний висновок про можливість суб'єкта господарювання функціонувати на постійній основі.

Актуальність статті [Zdolsek D., Jagric T., Kolar I. Auditor's going-concern opinion prediction: the case of Slovenia. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.1888766>] обумовлена суттєвою зацікавленістю різних учасників комерційних відносин в отриманні правдивої, перевіреної інформації про те, що конкретне підприємство може продовжувати свою підприємницьку діяльність на безперервній основі. Така інформація завжди є цікавою для поточних і майбутніх інвесторів, кредиторів, інших ділових партнерів підприємства, грантодавців та державних органів статистики. Результати дослідження, а також досвід Словенії мають прагматичне значення для розвитку інституту аудиту в Україні, оскільки Словенія має спільні з Україною політико-економічні пріоритети та напрями розвитку, що проявляється у спільній відмові двох держав від комуністичної ідеології, впровадження демократичних засад розвитку держави, гармонізація та уніфікація законодавства з директивами та іншим законодавством ЄС, імплементація угод та рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

У науковій статті запропоновано аудиторську модель прогнозування безперервної діяльності підприємства з використанням різних комбінацій економічних показників фірми. Основою наукової статті є статистичні дані аудиторських перевірок, проведених у Словенії, результати надання інших аудиторських послуг щодо надання впевненості, а також результати надання окремих супутніх послуг.

Метою статті є побудова моделі прогнозування безперервної діяльності підприємств. Модель прогнозування розкриватиме економічні та фінансові обставини, які впливають на висновок аудитора стосовно можливості безперервної діяльності підприємства. У висновках автори використовують відомості фінансової звітності та інші документи компаній, акції чи інші цінні папери яких допущені до публічних торгів, компаній, які провели лише приватне розміщення акцій, а також інших видів суб'єктів господарювання, які

здійснюють комерційну діяльність в різних галузях економіки.

Структура наукової роботи проявляється у поділі статті на розділи, що розкривають окремі питання чи містять важливі статистичні дані. Зокрема, у розд. 2 наведено огляд причин використання моделей прогнозування в аудиті; у розд. 3 наведені зразки даних; розд. 4 описує методологію та вибір прогнозуючих факторів тощо.

У статті звертається увага на те, що відповідно до МСА 570 аудитор повинен висловити негативний висновок, якщо використання принципу бухгалтерського обліку, в основу якого покладено безперервне функціонування, є недоречним у разі складання фінансової звітності. Якщо використання такого принципу є доцільним, аудитор повинен висловити думку з застереженнями або негативний висновок, якщо у фінансовій звітності відсутнє належне розкриття інформації про істотну невизначеність.

Тим не менш, автори відзначають, що найчастіше аудиторський висновок містить окремий параграф, який наголошує на питанні, пов'язаному з безперервністю діяльності. У цьому випадку використання принципу бухгалтерського обліку, в основу якого покладено безперервне функціонування є доцільним, і у фінансовій звітності надається адекватне розкриття інформації про істотну невизначеність.

У статті висвітлено статистичні дані багатьох країн (Італія, Німеччина, Нідерланди, Франція тощо), які свідчать про те, що аудитори часто намагаються уникнути висловлення думки у частині можливості підприємства здійснювати діяльність на постійній основі. Причинами цьому автори називають, по-перше, недостатню компетентність аудиторів для визначення ризиків порушення нормальної діяльності підприємства. По-друге, усвідомлення аудиторами можливої реалізації їх прогнозу також впливає на їх висновки в аудиторському звіті. Аудитори розглядають вплив висновку стосовно безперервності діяльності підприємства на здатність об'єкта аудиту продовжувати свою діяльність, а тому вони можуть (навмисно) не враховувати різні ознаки, пов'язані з безперервністю діяльності, і не повідомляти свою думку в цій частині. По-третє, аудитори розглядають можливий вплив своїх висновків та застережень на їхній майбутній бізнес, особливо враховуючи можливе залучення для проведення майбутніх аудитів підприємств, щодо яких раніше ці аудитори вже проводили аудит. Усвідомлення аудиторами можливості втрати клієнтів (включаючи потенційних клієнтів) через застереження стосовно можливості здійснення безперервної діяльності в аудиторському висновку послаблює їх незалежність.

У статті обґрунтовано наступні прогнозуючі параметри та фактори, які використовуються для прогнозування можливості підприємства здійснювати діяльність на постійній основі та впливають на висловлення аудитором відповідної кваліфікованої думки:

Період проведення аудиту. Важливо з'ясувати чи перевіряється фінансова звітність фірми протягом напруженого для аудитора періоду. Очікується, що під час «напруженого сезону» аудиторі будуть рідше висловлювати сумніви стосовно безперервності діяльності підприємства. Автори доходять висновку, що у разі коли датою пред'явлення фінансової звітності фірми для аудиту є 31 грудня, її фінансова звітність перевіряється протягом напруженого сезону.

Часовий проміжок між датою пред'явлення фінансової звітності фірми та завершення формування аудиторського висновку. Очікується, що чим довший часовий проміжок, тим більша ймовірність, що аудитор може поставити під сумнів можливість підприємства, що підлягає аудиту здійснювати свою діяльність на безперервній основі. Цей часовий проміжок вимірюється як кількість днів між датою завершення підготовки фінансової звітності фірми та датою аудиторського висновку.

Вік фірми, який вимірюється кількістю років. Очікується, що старі фірми більш стабільні, ніж молоді.

Розмір фірми, який вимірюється загальною вартістю активів фірми (в євро). Очікується, що більші фірми більш стабільні, ніж менші фірми.

У статті розкриваються й інші параметри та фактори, які мають вплив на формування висновку аудитора щодо безперервності діяльності підприємства. Після ретельного розгляду переваг і недоліків різних статистичних методів, автори статті вирішили використати логістичну регресію для прогнозного моделювання. Існує декілька причин для такого вибору.

По-перше, автори дотримуються підходу, використаного у попередніх дослідженнях. Використання того ж підходу до нових даних у дослідженні створює можливість його порівнянням з попередніми дослідженнями. Як наслідок, коли використовується логістична регресія, можлива перевірка.

По-друге, результати моделі логістичної регресії відносно легко інтерпретувати. Автори звертають увагу на те, що трансформація заснована на сигмоподібній логістичній регресії, тому результат моделі інтерпретується як імовірність того, що аудитор піддасть сумніву можливість підприємства здійснювати діяльність на постійній основі. Логістична регресія також проста у використанні та широко доступна для використання в різних системах програмного забезпечення.

По-третє, у статті доводиться, що логістична регресія є більш надійною порівняно з іншими раніше використовуваними методами. В оцінюванні параметрів

прогнозуючих факторів використовувався метод максимальної правдоподібності.

У статті також аналізуються інші моделі прогнозування безперервності діяльності підприємства, їх переваги та недоліки. Водночас автори наголошують, що для вибору між різними конкуруючими моделями використовувався інформаційний критерій Байєса, який передбачає надання переваги тим моделями, які мають найменше параметрів та факторів.

Аналізуючи статистичні дані, автори статті навели перелік випадків, коли аудитор вважав за необхідне висловити окрему думку у звіті стосовно можливості підприємства здійснювати діяльність на постійній основі. Зокрема такі випадки мали місце, коли проводився аудит фінансової звітності підприємств: підприємства мають нижчі показники фінансування власним капіталом (тобто мають вищі ставки боргового фінансування) і нижчий коефіцієнт довгострокового фінансування відносно довгострокових активів.

У статті доводиться, що фірми, стосовно яких аудиторі прийняли рішення про висловлення думки стосовно безперервної діяльності, мають гіршу ліквідність та ефективність (нижчий оборот поточних зобов'язань, більший оборот задіяного капіталу, вищий показник короткострокових активів, вищий оборот загального обсягу основних активів тощо), ніж фірми, стосовно яких не було висловлено такої думки. Автори наводять також низку інших факторів та ознак, притаманних підприємствам, стосовно яких існують сумніви до можливості здійснення ними діяльності на безперервній основі.

У статті також окреслено вплив необхідності висловлення думки стосовно можливості підприємства здійснювати діяльність на постійній основі на роботу аудитора, що проявляється, зокрема, у збільшенні строку аудиту, виникнення необхідності запиту додаткових документів чи питань до посадових осіб та працівників підприємства, що є об'єктом перевірки тощо.

Як висновок автори стверджують, що, незважаючи на те, що моделі прогнозування безперервності діяльності підприємства, які використовують меншу кількість параметрів та факторів, мають суттєву перевагу з огляду на їх легкість застосування та більшу достовірність результатів, окремо взяті одиничні фактори та параметри не можуть бути основою для думки стосовно можливості підприємства здійснювати діяльність на постійній основі. Автори наголошують, що кореляційні зв'язки між різними факторами, параметрами та станом підприємства є ключовим у вирішенні питання можливості підприємства здійснювати безперервну діяльність.

огляд здійснив Андрій Недошовенко

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?

1. Значна (!) економія коштів на ведення бухобліку:

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру**;
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.

4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua